

ДУНЭЕ ФЕСТИВАЛЫМРЭ
ЩЫІЭНЫГЪЭМРЭ

Кавказым имамырныгъэ зэдагъэпытэ

Кавказым имамыр псэуклэ гъэпытэгъэным фэгъэхьыгъэ апэрэ фестивалыр 1996-рэ илъэсым Владикавказ щызэхашчэагъ. Зэлашлэрэ музыкантэу, дирижерэу, Мариинскэ театрэм ихудожественнэ пашчэу, Урысыем инароднэ артистэу Валерий Гергиевыр ащ клэщакло фэхьугъагъ. Фестивалыр игъоу алыты, Темыр Кавказым иреспубликэхэр, крайхэр, хэкухэр чанэу хэлэжъэхэу фежъэгъагъэх.

— Я XVI-рэ Дунэе фестивалым тигуапэу тыхэлажъэ, — кьелуатэ Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо орэдыло-къэщыкло ансамблэу «Исламыем» ихудожественнэ пашчэу, Урысыем, Адыгеим янароднэ артистэу, композиторэу Нэхэе Аслъан. — Искусствэм фэлэпласэхэр фестивалым щызэ-луклэщтых, опытуу ялэмклэ зэхожьыщтых.

— Культурэм ехьылэгъэ кьэгъэлъэгъонхэр фестивалым

Кавказ шьолпырым имамыр псэуклэ гъэпытэгъэным фэгъэхьыгъэ Дунэе фестивалыр юныгъом и 23 — 26-м Налщык щыклошт. Темыр Кавказым икультурэ лъэпкэ зэфэшхьафхэм кызэдаухъумзэ, ящылаклэ нахьышу шыгъэным культурэм илофышлэхэр зэрэпылхэр фестивалым кыщагъэлъэгъошт.

щызэхашчэщтых, — игупшысэхэм тачегъэгъуазэ Адыгеим культурэмклэ иминистрэу, тиреспубликэ икыгъэ купым ипашчэу Кьулэ Мыхъамэт. — Кьылблэ шьолпырым культурэмрэ искусствэмрэклэ и Координационнэ совет изичэзыу зэхэсы-

гъо Налщык щыклошт. Ащи тыхэлэжъэшт.

— Дунэе фестивалыр тшлогъэшлэгъон, — тизэдэгущылэгъу лъегъэкьуатэ Адыгэ Республикэм изаслуженнэ артисткэу, «Исламыем» икъэшъуаклоу Лъэустэнджел Рузанэ. — Нал-

щык тызыклоклэ, ткъош республикэхэм яансамблэхэм, культурэмклэ ялофышлэхэм талу-клэшт. Ащ фэдэ зэхэхьэхэр гум икыжъхэрэп, Мыекъуапэ кьэдгъэзэжъымэ Адыгэ Республикэм имэфэкл мафэхэм тыхэлэжъэшт.

Зэхэщаклохэм макъэ кы-зэрэагъэлугъэмклэ, концерт хэхыгъэу Дунэе фестивалым щызэхашчэщтых Урысыем и Правительствэ ишлухъафтын кызыфагъэшъошагъэу, Дунэе фестивалхэм щытхьуцлэхэр къащыдэзыхыгъэу «Исламыем» адыгэ орэдхэр кыщилощтых, лъэпкэ къашъохэр кы-щишлыщтых.

**САХЫДЭКЪО
Нурбий.**

Сурэтым итхэр: **дунаим щыцэрыло ансамблэу «Исламыем» хэтхэм ащыщхэр.**

Адыгеир лэпылэгъу афэхъугъ

Къоклыплэ Чыжъэ федеральнэ шьолпырым хэхьэрэ субъектищым ащыпсэурэ цыфхэр псыкыиуным кыыхэкыклэ кынышхо хэфагъэх. Пэшлорыгъэшъэу кызыэралытагъэмклэ, зэрарыр сомэ миллиард 30-м ехъу. Хабаровскэ краим, Амурскэ хэкум, Еврейскэ автоном хэкум арыт унэ мини 9-м нахьыбэмэ псыр аклэхьагъ, цыфхэр гумэкыгъо хэфагъэх.

Мы аужырэ мафэхэм псыр эклэклонэу ригъэжъагъ, ау ащ зэрарэу кыздыхыгъэр бэдэд. Псэуалъэхэм ягъэцэклэжъын джырэ уахътэм ыуж ихьагъэх. Амалэу ялэм епытыгъэу чыплэ

кыин ифэгъэ цыфхэм лэпылэгъу афэхъух. Кьылблэ федеральнэ шьолпырым ирегионхэм ащыщэу Адыгеир гумэкыгъо хэфагъэхэм эклэми апэ лэпылэгъу афэхъунэу ригъэжъагъ. Блэкыгъэ тхъамафэм АР-м и Лышхъэу Тхьаклушынэ Аслъан игукъэкыклэ къаугъоигъэ сомэ миллиони 2,5-р псыр зыклэуагъэхэм гуманитар лэпылэгъоу афагъэхьыгъ. Ащ нэмыклэу республикэм ирайонхэм макъэ арагъэлуи, хьызмэтшлэплэхэм коц тонни 148-рэ къаугъоигъыкы пшъэдэкыжъэу ыхьырэмклэ гъунэпкэ гъэнэфагъэ зилэ обществэу «Дондуковский эле-

ватор» зыфилорэм кыращэ-лэагъ. Тыгъуасэ, пчэдыжъым жъэу, вагонхэм яушъэн ыуж ихьагъэх. Сыхьатыр 11-м адэжэ аужырэ вагоном иушъэн ыклэм фэкьуагъ. Ащэшт шлушлэ лэпылэгъум пылын фэе ветеринар ыкли санитар тхьапэхэм ягъэпсыни аухыгъ.

Пшъэдэкыжъэу ыхьырэмклэ гъунэпкэ гъэнэфагъэ зилэ обществэу «Дондуковский эле-ватор» зыфилорэм иинженер шхьалэу Сергей Котовым тызэрэщигъэгъозагъэмклэ, шлушлэ лфотхьабзэм республикэм ирайонхэр эклэ хэлэжъагъэх. Мэфитлум кыкьлоцл ахэм чанэу коцыр кыращэлагъ. Коцхьэ-блэ районом ихьызмэтшлэплэхэм тонн 31-рэ, Джэджэ районом тонн 25-рэ, адрэ район-

хэм ыкли къалэу Мыекъуапэ тонн 15 кыращэлагъ. Адыгеим ис цыфхэр Къоклыплэ Чыжъэм щыпсэухэрэм лэпылэгъоу аратырэм хьалэлэу хэлэжъагъэх.

Сергей Котовым кызыэрлуа-

гъэмклэ, уплъэкьунхэм ауж шапхэхэм адиштэу кыыхэкыгъэ тонни 129-р гъогу тыхьагъ.

ПИАТЫКЪО Анет.

Сурэтыр лэшынынэ Аслъан кытырихыгъ.

Адыгэ Республикэм Иофшэнымрэ социальнэ хэхъоныгъэмрэкIэ и Министерствэ иунашъу

Сэкъатныгъэ зилэ клэлэцIыкIухэм художественнэ творчествэмкIэ яя VI-рз республикэ фестивалэу «Шаг навстречу» зыфилоэр зэрзэхашэрэм ехыллэгъ

Гухэлъ гъэнэфагъэ зилэ ведомствэ программэу «Адыгеим иклэлэцIыкIухэр» зыфилоу 2012 — 2014-рз илъэсхэм ателъытагъэу Адыгэ Республикэм Иофшэнымрэ социальнэ хэхъоныгъэмрэкIэ и Министерствэ 2011-рз илъэсым макъуогъум и 30-м ыштагъэр гъэцIагъэ хъуным пае **унашъо сэшIы**:

1. Сэкъатныгъэ зилэ клэлэцIыкIухэм художественнэ творчествэмкIэ яя VI-рз республикэ фестивалэу «Шаг навстречу» зыфилоэрэм изэхэщэн ехыллэгъэ Положениер гуадзэм диштэу ухэсыгъэнэу.

2. Н.М. Абрэджым — клэлэцIыкIухэм, бзылфыгъэхэм ыкIи унагъом ялофхэмкIэ отделым ипашэ — мы Иофхьабзэр зехищэнэу.

3. О.В. Долголенкэм — къэбар-правовой отделым ипашэ — мы унашъор Адыгэ Республикэм Иофшэнымрэ социальнэ хэхъоны-

гъэмрэкIэ и Министерствэ исайт ригъэхъанэу; — мы унашъор гъэзетхэу «Советскэ Адыгеим», «Адыгэ макъэм», джащ фэдэу мазэм зэ кыдэкIырэ тхылъэу «Адыгэ Республикэм изэхэуогъегъэ хэбзэгъэуцугъэхэр» зыфилохэрэм кыхаригъэутынэу;

— Урысые Федерацием ишъолъырхэм яшэпхъэ правовой актхэм яфедеральнэ регистрэ хагъэхъаным пае мы унашъор Урысые Федерацием юстициемкIэ и Министерствэ и ГъэлорышIаплэу АР-м щылэм Iэклигъэхъанэу.

4. Мы унашъом игъэцIэклэн зэрэклорэм сэшъхъэклэ сылпылпъэнэу пшъэрылъ зыфэсэшъыжы.

Министрэу ОСМЭН Альберт кь. Мыекьуапэ, Ионыгъом и 18, 2013-рз илъэс N 205

Гупчэм Иофшэныбэ егъэцаклэ

Тэхутэмыкьое районимкIэ клэлэцIыкIухэм шIэныгъэ тедзэ языхъэгъотырэ Гупчэм ипашэу 1990-рз илъэсым кыщегъэжъагъэу Бракъый Фатимэ Иоф ешIэ. Мы бзылфыгъэ нэшIо-гушIор районим зэкIэми щызэлъашIэ пIоми ухэукощтэп. Ини цIыкIуи лъытэныгъэ ащ кыфапашIы, дахэкIэ ыцIэ кыраIо.

Фатимэ «Урысыем шIэныгъэмкIэ инароднэ ИофшIэ гъэшIуагъ» зыфилоэр тамыгъэр, Урысыем гъэсэныгъэмкIэ и Министерствэ ишъытхэу тхылъхэр кыфагъэшъошагъэх. Джащ фэдэу рэзэныгъэ тхылъхэр кыратыгъ АР-м гъэсэныгъэмрэ шIэныгъэмрэкIэ и Министерствэ, районим иадминистрация, депутатхэм янароднэ Совет ыкIи районимкIэ гъэсэныгъэм игъэлорышIаплэ.

ИофшIэным шIуагъэ кыфэзы-хырэ шыкIэхэу, амалхэу агъэфедэщтгъэхэр мы бзылфыгъэм кыгъэнагъэх, кыуухъумагъэх. ЗыщищыкIагъэм клэхэр хигъэхъагъэх, ыгъэкIэжыгъэх. Коллективыр упчIэжыгъэу зэфэхъужы. Ушэтынхэр ашIы, жы хъугъэхэу щылэныгъэм димыштэжыхэрэр хагъэкIых, плуныгъэ лъэныкъомкIэ шIуагъэ къэзытыхэрэр кыаганэх, агъэфедэх.

Мы учреждение закъор арымыш фэдэу районим итыр. Кыныгъохэм ИофшIэхэр архыылэх, ау япшъэрылхэр зэрифэшъуашэу агъэцаклэх, Иофгъохэм еклопIэклэ тэрэз кыафагъо-

ты. ИофшIэныбэу учреждением ыпашъхъэ кыуцохэрэм нахыбэмкIэ ежъ Фатимэ клэцакIо афэху. Мурад гъэнэфагъэу зыфигъэуцужыхэрэм куоу ягупшысэзэ егъэцаклэх. АкъылышIу, цыфхэм адэлэпылэныр апэрэ пшъэрылхэу ащ елытэ, ишIэныгъэхэм ренэу ахегъахъо.

— Гупчэм ипашэ шэн шIагъоу хэлхэм ащыщых шIошъхъуныгъэ зэриIэр, зэфэныгъэ зэрэхэлыр, IэпкIэ-лъапкIэу зэрэщытыр, — ело егъэджен-плуныгъэ ИофхэмкIэ гъэхъэгъэшIухэр зилэ Хъушт Мирэ. — СикIэлэеджакIохэм ащыщхэр Гупчэм щызэхашэгъэ кружокхэм ахэтых. Ахэр районим, республикэм, Урысыем ащызэхашэрэ олимпиадэхэм ыкIи зэнэкъокъухэм ахэлажэх, хагъэунэфыкIырэ чыпIэхэр къащахыых. Хэгъэу эошхом иветеранхэм, тхакIохэм, музыкантхэм, сурэтышIхэм еджакIохэр алоклэх, гушылэгъу афэхъух.

Илъэс пчъагъэ хъугъэу Гупчэм Иоф щызышIэрэ Зоя Гусаровам зэрилытэрэмкIэ, Фатимэ ИофшIэн хэшIыкIышхо фы-

рил, клэлэцIыкIухэр шIу дэдэ елъэгъух, гъэхъэгъэшIухэр илэх. ИофшIэгъухэм ыналэ атет, адэлэпылэ.

— Сыдигъуи зыпкъ ит, исэнэхъат фэшъыпкъ, — ело методистэу Шэртэнэ Зурэ. — Сыгу къэкIыжы я 90-рз илъэсхэм клэлэегъаджэхэм ащыщыбэхэр сатыушIыным хэхъанхэу зэрэжыгъагъэхэр. Фатимэ ежъ исэнэхъат зэблхыгъэп, тэри ащ тыфицагъ.

Районим ит еджаплэ пэпчэ клэлэцIыкIу обществоннэ объединениехэр ащызэхашагъэх, зэкIэми пашэхэр, вожатэхэр ялэх, ахэм ялофшIэнхэр Гупчэм зэрегъэкIух, зэрэщэх. Лъэныкьюитфымэ афэгъэзагъэу ащ Иоф ешIэ, ахэм ащыщых культурологиер, спортыр, зекIоныр, краеведениеир ыкIи патриотизмэр. КIэлэцIыкIу 1229-рз ащ къякIуалэ.

Ионыгъом и 1-м ехъулэу Иофхьабзэу агъэцIэщтхэм яплан илъэс къэс Гупчэм зэхегъэуцо. Щылэныгъэм ибгъу пстэури ащ кызэдеубытых. Сабыйхэм якъэухъумэн и Мафэ, мэхъаншхо зилэ хъугъэ-шIагъэхэм якъылагъэхэр, дзэ-спорт джэ-гукIэу «Зарница» зыфилохэрэр, нэмыкIхэри.

Сыд фэдэ Иофхьабзэ Гупчэм зехицагъэми, анахъэу ыналэ зытетыр плуныгъэм Иоф ары, ащ цыфхэм осэшхо фашIы.

ХЪУШТ Цэбан.

ШIэныгъэм ифестиваль

Мыекьопэ къэралыгъо технологическэ университетым Ионыгъом и 26-м кыщегъэжъагъэу и 28-м нэс шIэныгъэм (наукэм) и Фестиваль щыкIошт. Ар я III-рз Урысые фестивалэу мы илъэсым рекIо-кIыштым щыцэу зэхашэщт.

Факультет пэпчэ ианых студент дэгъухэр ащ хэлэжыщтых, докладхэр, рефератхэр ахэм кыагъэхъазырыгъэх. ЯлофшIагъэхэм университетым ифестиваль къащеджэщтых, ащытегу-щылэщтых, етIанэ анахъ дэгъухэр зытхыгъэхэр Всероссийскэ фестивалым хэлэжыщтых. Иофхьабзэр окIофэ научнэ семинархэр, лекториехэр, едженхэр, лъэтегъэуцохэр зэхашэщтых. Ахэм университетым

ишIэныгъэлэжэ пэрытхэм ягъу-сэхэу студентхэу наукэм зыфэ-зыщэихэрэр ахэлэжыщтых. Ащ фэдэ Иофхьабзэхэм яшIуагъэ къэкIошт студентхэр ежъ-ежы-рэу творческэу гупшысэхэ хъунымкIэ. Ушэтын Иофым пыхъэ зышIомгъохэмкIи фестивалыр егъэжэпIэ дэгъу хъун ылъэ-кIышт.

ШIэныгъэм ифестиваль Ионыгъом и 26-м сыхъатыр 11-м университетым иактовэ зал

БРАНТИЭ Казбек Тальэустэн ыкъор

1940-рз илъэсым Ионыгъом и 25-м Кошхъэблэ районим щыц къуаджэу Лэшэпсынэ кыщыхъугъ, щеджагъ. Гурыт еджаплэр кызыеухым зы илъэс-рз чыпIэ колхозым Иоф щышIагъ. 1959 — 1964-рз илъэсхэм Адыгэ къэралыгъо клэлэ-егъэджэ институтым филологиемкIэ ифакультет иадыгэ отделение щеджагъ. Ар кызыеухым икъоджэ гупсэ дэт еджаплэм Иоф щышIагъ. Дзэ къулыкъум кызыекIыжым Кошхъэблэ район гъэзетэу «Путь Ильича» зыфилоэрэм корреспондентэу, пшъэдэклижы зыхырэ секретарэу 1968-рз илъэсым нэс илагъ.

Иляс, ХъакIэмызэ Рэщыд, Хъушт Хъалид, Пэнэшъу Сэфэр ыкIи нэмыкIхэр.

Республикэм, кызыщыхъугъэ икъоджэ гупсэу Лэшэпсынэ ялэжъэкIо шIагъохэу цIэрыло хъугъэхэм ящытхэу гъэзет нэ-кIубгъомэ ащилотэным Брантиэр ренэу пыллыгъ. Очерк ыкIи зарисовкэ дахэхэр ахэм бэу афитхыгъэх.

БэшIагъэу адыгабзэкIэ кы-дэклирэ лъэпкъ гъэзетым ыналэ гъэдэхэгъэным, цыфхэм ашIогъэшIэгъоныщтхэр кыщы-хэутыгъэнхэм зэраделэжъа-гъэм афэшI Казбек шIукIэ игу-гъу ренэу тшIыщт.

«Адыгэ макъэм» итеплъи ыкупкIи нахышIу хъунхэм Казбек сыдигъуи дэшъахыгъэп. АщкIэ фэлъэкIыщтыр зэкIэ ышIагъ.

2013-рз илъэсым Ионыгъом и 21-м Брантиэ Казбек бэрэ зэсымэджэ нэуж ищылэныгъэ ыухыгъ. «Адыгэ макъэм» ИофшIэхэр Казбек зэрэщымы-лэжыыр гухэкIышхо ащыхъоу ащ илахылхэм ыкIи илыщы-хэм афэтхъаусыхэх.

Адыгэ Республикэм лъэпкъ ИофхэмкIэ, Iэклиб къэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкъэгъухэм адырIэ зэпхыныгъэхэмкIэ ыкIи къэбар жъугъэм иамалхэмкIэ и Комитет гухэкIышхо щыхъугъэ зэлъашIэрэ журналистэу, республикэ гъэзетэу «Адыгэ макъэм» иредактор шъхъалэ иапэрэ гуадзэу илъэсыбэрэ Иоф зышIа-гъэ Брантиэ Казбек Тальэустэн ыкъор зэрэщымылэжыыр ыкIи зидунай зыхъожыгъэм илахылхэмрэ игупсэхэмрэ афэтхъаусыхэх.

Хэукъоныгъэхэр кыыхагъэщыгъэх

Кошхъэблэ районим ипсэуплэ-коммунальнэ хъызмэт 2013 — 2014-рз илъэсхэм гъэфэбэгъу уахътэм зэрэфэхъазырым фэгъэхыгъэ уплъэкIунхэр район прокуратурэм зехицагъэх. Зэфэхъысыжыхэм кызырагъэлъэгъуагъэмкIэ, Кошхъэблэ районим фабэм икъэтынклэ фэлэ-фашIэхэр зыгъэцаклэрэр гъэло-рышIэкIо компаниеу «Элит» зыфилоэрэр ары. Адыгэ Республикэм псэоплъэшIыным ыкIи псэуплэ фондым игъэфедэн лъыплъэрэ къэралыгъо инспекцием и ГъэлорышIаплэрэ район прокуратурэмрэ зэгъусэхэу организациехэм ыкIи унэ зэтетхэм ягъэлорышIаплэхэм ялэзIукIэ компаниеу «Элит» зыфилоэрэм гъэфэбэгъу уахътэм илъэхъан хэбзэгъэуцугъэу щылэр зэригъэ-цаклэрэр ауплэкIугъ. Ащ нэмы-кIэу Кошхъэблэ ыкIи псэуплэхэу Майскэмрэ Дружбэмрэ адэт

унэ зэтетхэр кыаплъыхъагъэх.

Унэ зэтетхэр гъэфэбэгъу уахътэм зэрэфэхъазырым ыкIи электричествэм игъэфедэнкIэ хэбзэгъэуцугъэу щылэхэр зэ-рагъэцаклэрэм фэгъэхыгъэ уплъэкIунхэу зэхашагъэхэм кызырагъэлъэгъуагъэмкIэ, унэхэр гъэфэбэгъу уахътэм икъоу фэхъазырхэп. Джащ фэдэу электричествэм ылъэныкъокIи шIокI зимылэ Иофхьабзэхэр амыгъэ-цIагъэхэу кыыхагъэщыгъ.

Кошхъэблэ район прокуратурэм зэфэхъысыжыхэр зешы-хэм, хэбзэгъэуцугъэр зыукъуа-гъэхэм охътэ клэлым кыкIоцI ахэр дагъэзыжыхынхэ зэрэфэ-ем ехыллэгъэ унашъохэр афи-шыгъэх, мы лъэныкъомкIэ ла-жъэ зилэу кыыхагъэщыгъэхэм пшъэдэклижы арагъэхыщт.

Адыгэ Республикэм ипрокуратурэ ипресс-къулыкъу

Зэхъоклыныгъэхэр фашыгъэх

Къэралыгъом ишыклэгъэ лофы-шлэхуэ лэклибым кыклынхэ зы-лэклыштхэм япчъагъэ къэзыгъэ-нафэрэ квотэу аратыштхэр зыдыхэлъытэгъэ шэпхъаклэхэр УФ-м лофшлэнымклэ и Министер-ствэ испециалистхэм агъэхъа-зырыгъ. Урысыем и Премьер-министрзу Дмитрий Медведе-выр а унашъом клэтхэжыгъ.

Шэпхъаклэхэм кызырагъэ-нафэрэмклэ, ильэс къэс шклогум и 15-м шомыклэу лэклиб къэралхэм къарыкыгъэ лоф-шлаклогхэм япчъагъэу регионхэр зыщыклэхэрэм фэгъэхыгъэ про-ектым иакт УФ-м лофшлэнымклэ и Министерствэ ыгъэхъазыры-нышъ, Урысыем и Правительствэ риххыллэзэ ышын фае. лофшла-клогхэм сэнэхъатэу ялэмклэ куп-купэу зетеутыгъэштхы. Мыщ кыдыхэлъытагъэу кыкылъыкло-рэ ильэсым шьолпырхэм ящы-клэгъэшт квотэхэр агъэнэфэштхы.

— лофшлэкло клуачлэхэр зэря-щыклагъэм фэгъэхыгъэу шьолпырхэм якъэралыгъо хэбзэ гъэцэклэкло къулыкхуэм игъоу альэгъугъэм ипроцент 30-м шомыклынхуэ квотэхэр агъэ-нафэх, — къеты УФ-м имини-стрэхэм я Кабинет ипресс-къу-лыкху.

Шьолпырым ратыгъэ квотэхэр зэриухыгъэм фэгъэхыгъэ къэ-барыр лофшлэнымклэ Министе-рствэм мазэ къэс лэклигъэхъаныр кощын лофхэмклэ федеральнэ къулыкхуэм ипшъэрылъ шъхъалэ мэхуэ. Ильэсым кыкылоцл квотэхэм япчъагъэ зэхъоклын ыльэ-кышт: регионим ишыклагъэм елытыгъэу ар нахыбэ е нахь

маклэ ашышт. Мыщ дэжым кыхэгъэщыгъэн фае шьолпыр-хэм ящыклэгъэ квотэхэм альэ-ныкыоклэ щылэ гухэлхэр ильэс къэс шклогум и 15-м шомы-клэу УФ-м и Правительствэ лэклагъэхъан зэрэфаер. Нэужым лофшлэнымклэ Министерствэм ар регионхэм атыригощэшт.

Унашъоу щылэр гъэцэклагъэ зыхуыклэ, шьолпырхэм, феде-ральной гъэцэклэкло хэбзэ къу-лыкхуэм ыкли лофшлэлэ языгъэ-гъотыхэрэм лофшлэкло клуачлэу ящыклагъэм ыльэныкыоклэ пред-ложениеу къахыхэрэм нахь псынклэу ахэллэштхы, ищыкла-гъэ хуэмэ, квотэхэм япчъагъэ зэблахуэн альэкышт.

лэклиб къэралхэм къарыкырэ лофшлаклогхуэ Урысыем щылэ-жъэнхэ гухэлъ зилэхэм пэры-охуэ афэхъурэ квотэхэр техы-жыгъэнхэр нахь тэрэзэу ко-щын лофхэмклэ федеральнэ къу-лыкхуэм бэмышлэу кыгъэнэфэгъ.

лофшлэлэ чыплэхэм ягощын епхыгъэ нэмыкл системэмклэ ар зэблэхуэгъэныр игъоу елытэ мы къулыкхуэм ипашэу Констан-тин Ромодановскэм.

— Квотэхэм япхыгъэ сис-темэу непэ щылэр зэблэтхуэн фае. лофшлэлэ чыплэу тилэхэр къэдгъэлэгъонхэр нахь тэрэз. Апэрэ мазэм кыкылоцл шьол-пырхэм ащыпсэурэ цыфхэр ары мы чыплэ нэклихэм ахэ-дэнхэ зыльэкыштхэр, ятлонэрэ мазэм — Урысыем исхэр, ящэ-нэрэм — лэклиб къэрал-хэм къарыкыгъэхэр арых, — ело К. Ромо-дановскэм.

Экспертхэм зэралы-тэрэмклэ, къэралыгъом кыххэхэрэм атырагощэрэ квотэхэм ясистемэу непэ щылэм лофхэм языхтэ икху фэдизэу кыгъэла-гъорэп. Квотэу атыра-гуащэрэм фэдэ пчъагъэ-клэ нахыб тикъэралыгъо кыххэрэр ыкли лоф шы-зышлэрэр. Ар дэгъоу олгъэу урамым урыкло зыхуыклэ. Ильэс къэс агъэнэфэрэ квотэхэм яп-

чъагъэ зэблэхуэгъэ хуэрэп, ащ кыкылырэр зы — мигрантхэм фитыныгъэ ямылэу Урысыем лоф щашлэ, хъакыулаххэр атыхэ-рэп.

«Урысые гъэзетым» кызы-ритырэмклэ, ООН-м бэмышлэу кышылыгъэ зэфэхысыжъхэм кызырагъэнафэрэмклэ, миг-рантхэр нахыбэу зэрысхэр США-р ары, ятлонэрэ чыплэм Урысыер щыт. лэклибым кы-кыгъэ лофшлэкло миллион 13-мэ фитыныгъэ ялэу, миллион 2 — 3 фэдизмэ ащ фэдэ фитыны-гъэ ямылэу тикъэралыгъо исых.

Кощын лофхэмклэ федеральнэ къулыкхуэм икхутамэу Адыгэ Республикэм щылэм кызырэрэ-щыталуагъэмклэ, Урысыем инэ-мыкл шьолпырхэм афэдэу къэ-кощыгъэхуэ Адыгеим исыр маклэп. Нахыбэрэмклэ ахэр СССР-м хэхъэштхыгъэ респуб-ликэхэм къарэкых. Тишьолпыр зэрэщырэхъатим, мамырныгъэ ыкли зэгурылоныгъэ зэрилым къахэкыклэ кыхахуэ бэхэм къало. Адыгеим кыххэхэрэр ыкли лоф щызышлэхэрэр пштэмэ, ахэм япроцент 84-р лэклиб благъэм къекых. Узбекистан

— процент 33-рэ, Таджикистан — процент 16, Армения — про-цент 14, Азербайджан — про-цент 11, нэмыкхэри. Мы аужы-рэ уахътэм мыхэм Китаим кыкылыгъэхэри къахэхуагъэх. 2013-рэ ильэсым имэзых пштэмэ, республикэм лоф щашлэн амал ялэнымклэ нэбгырэ 545-мэ тхъапэхэр аратыгъэх. Хэбзэгъэ-уцугъэр зыукхуагъэхэм адми-нистративнэ тазыр 904-рэ аты-ральхъагъ. Джащ фэдэу ильэ-сэу тызыхэтым имэзыхым кы-клоцл лэклибым кыкылыгъэ нэ-бгырэ 16 республикэм рагъэкли-гъэх, 2012-рэ ильэсым мыщ фэдэ иуахътэ а пчъагъэр 2 нылэп зэрэхуыгъэу.

Хэта иунэ къэзыбгынэнышъ, кыныгъуабэхэр зэпичыхэзэ нэмыкл къэралыгъо клощтыр? Зиунагъо, зисабыйхэр зылы-гъыжыын амал зимылэхэр арых. Ащ фэдэ цыфых Урысыем кыххэхэрэм янахыбэр. Шап-хъэу щылэхэм адиштэу, хэб-зэгъэуцугъэр амыукоу ахэм лоф ашлэмэ дэгъу, сыда плэмэ мыщ фэдэ клуачлэхэр зэрэти-щыклагъэхэр нафэ, ар къэра-лыкхуэм ипашэхэм кыхахэгъэ-щы. Ау зыдэклауагъэхэм шы-мырэхъатхуэ, бзэджешлагъэхэр щызэрахъаштхэмэ, ахэр кызы-дикыгъэхэм бгъэкложынынхэ фае. Урысыем инэмыкл шьолпырхэм ягъэпшагъэмэ, Адыгеим цып-сэурэ мигрантхэм апкь кы-кыклэ лъэпкь ыкли дин зэгуры-лоныгъэр укхуагъэ хуэгъэу цагъэ-унэфыгъэп. Ау бэрэ кыхэкы мыхэм фитыныгъэ ямылэу ти-республикэ исхуэ, лоф щашлэ. Цыфыгъэклэ угу ягуууу щыт нахь мышлэми, яфэшъуашэр якъэралыгъохэм ябгъэгъэзжы-нынр ары.

ТХЪАРКЪОХЪО Адам.

ЫГЪЭГУМЭКИРЭР БЭ

Уахътэр джыри

«зэклагъэкложышты?»

Ильэс заулэ хуэгъэ тисы-хъатхэр зытымыгъэгупсэфыхэ-рэр. Гъатхэм ыпэ итэгъэшъых, бжыхэрэ кызызэклатэгъэкложых. Шыпкхэ, аужырэ ильэситлүм зыпкь итыгъэх, «гъэмэфэ уахъ-тэм» тетыгъэх.

Сыхъатыр зэрагъэкощырэм ишлуагъэ кызырэмкылоэр бэмэ къалуагъ ыкли къало, гъашлэми кыгъэунафыгъэу щыт. Ащ емы-лытыгъэу, 2011-рэ ильэсым кышгъэгъагъэу Урысые Фе-дерацием и Президентыгъэу Д. Медведевым иунашъоклэ «кымэфэ уахътэм» тытемыхъа-жыхэнэу ары зэрагъэпсыгъэр. Ильэситлү хуэгъэ а унашъор зыдгъэцаклэрэр, ащ кыкылырэр — уахътэм сыхъатитлүкэ ыпэ титэу тэкло.

Мы лофыгъом Къэралыгъо Думэм идепутатхэр джыри шлэ-

хуэ тегушылэштхы. Цыфыбэ зыгъэгумэклирэ лофыр къэзы-лэтыгъэр ыкли Къэралыгъо Ду-мэм изэхэсыгъо кыхэзылхэр-рэр депутатэу Сергей Калаш-никовыр ары.

Депутатхэмрэ Правитель-ствэмрэ зэдэгущылэх, зэушы-ижых, сыхъатыр кызызклэд-гъэкложымы цыфхэм япсау-ныгъэ кызызтегъээнэгъэнымклэ зэрэнахышлур апэрэхэм теу-бытагъэ хэлъэу къало. Икыгъэ ильэсми мы лофымклэ Прави-тельствэм къадыригъэштэгъагъ. Ары джыри ар пчэгум кызы-клихэрэр.

Сыдэу щытми, депутатхэм алорэр пхырагъэклинуэ мэгугъэх, сыхъатыр кызызклэщжыгъэныр цыфхэм ящыклэгъэ дэдэу алы-тэ. Сабыйхэми лофышлэхэми ячыые икхурэр, шлунклэу къэ-

тэджых, еджэнми лофшлэнми зы-тырагъэпсыхъаныр ашлокын. Сыхъатыр кызырэрэзэклагъэкло-жыштым изакъоп депутатхэр зыклэдэхуэрэр, тызытетыгъэ уахътэм тытеуцожынышъ, на-хыбэрэ тымыкощыжыныр ары.

Непэ дунай къэгъэшлыгъэу тызытетым иастрономическэ уахътэ ыпэ титэу тэкло. Тэ-рэза ар? Цыфым ипсауныгъи, ыпкыны-лынэхэми зэрар афэ-хуэрэба? Мы упчлэхэм яджэ-уапхэр ежхэм кызырэрэшлэу нэбгырэ заулэмэ къядгъэлуагъ.

КУБЭЩЫЧ Анжел, сатыушл.

— Сыхъатыр зэрэлагъэклота-гъэр сабыйхэмклэ гумэклигъо-шху. Псэклодба къэтхырэр зи-чыые имыкыгъэ сабыир зэрэ-чыенэхъо-нажъоу тфатэу зет-щажыккэ е еджаплэм клорэ клэлэцлыклым клэлэгъаджэм кылорэм зытыримыгъэпсыхъа-шъу зыхуыклэ? Сабыйхэр шлун-клэу къэтэгъэушых, шлунклэу унэм итэщых. Къаигъэ мэ-хъух, далохэрэп. Сыда плэмэ яккыны-лынэ икхуэ къэушы-рэп. Ащ фэдэ охътэ зэблэху-ум зи шлуагъэ кыхырэрэп.

НЭПШЭКЪУЙ Заур, респуб-ликэ гъэзетэу «Адыгэ макъэм» пшъэдэклижъ зыхырэ исекре-тарь.

— Имыщыклэгъэ зэблэхуэн-зэхъоклынхэр сыдигъуи сиклэса-гъэхэп. Сыхъатыр зэрагъэко-

щырэри сшотэрэзэп. Тапэклэ тызтетыгъэр нахышлэу сэлъытэ. Егъашлэм тикъэралыгъошхо зэ-рыпсэугъэ уахътэм тытехажы-гъэмэ, зэклэмэ анахь тэрэзыгъ.

ШЪХЪЭЛЭХЪО Свет, бзыль-фыгъэ ныбжыкк, бухгалтер.

— Сэрыклэ сыхъатыр агъэ-кощми амыгъэкощми зэфэдэ. Уахътэр зэрэзэблахуэрэм изэ-рар кыисэкырэп. Ау бэмэ къалоу зэхэсэхы ащ емысэшъу-хуэ ыкли ыгъэгумэклихуэ.

АЛЫБЭРД Шамхъан, Уры-сые Федерацием гъэсэныгъэмклэ илофышлэ гъэшлуагъ.

— Сыда сабыйхэм япсау-ныгъэ нахь лъаплэу дунаим те-тыр! Ар хабзэм къеухуэмэу еломи, сыхъатыр ыпэ рагъэшъы-гъэу, клэлэцлыккхэр шлунклэу еджаплэми клэлэцлыккы ыгъы-плэми клохуэ зэрашыгъэм зэрар нэмыкл кыхырэрэп. Сабыйм са-быиго ерэл, губгъуаклогхэр ары сыдигъуи жъэу къэтэджыштыгъэ-хэр.

Электроэнергииер къаухуэмэу зэралорэми зи фэдэ кыхырэрэп. Сыда плэмэ амы-гъэклосэжыгъэ-хуэ гъогухэми, лофшлэлэхэми, еджаплэхэми мэфэ реным ос-тыгъэхэр ащылэ-хуэ плэгъушт.

Тыгъэр кызы-щыкыоклырэмрэ зыщыкыохажы-рэмрэ азыфагу нэфынэрэ фэбэ-рэ кытиты. Ар

хэти фикхушт акхыл хэлъэу бгъэфедэмэ. Тисабыйхэр къэ-тэжъугъэхуэмэх, уахътэри ичылплэ рарэгъэт.

Сыхъатыр кыхъашт мазэм зэклагъэкложыштымэ Къэралыгъо Думэм шытегушылэштхы. Цыф-хэм афэдэу депутатхэми лэ-убытыплэу ашырэр охътэ зэб-лэхуным цыфхэр есэгъуаеу зэрэсэхэрэр, бэмэ ар кынэу зэрэзэпачырэп ыкли кымэфэ Олимпиадэм щыклошт зэнэкьо-кхуэр еплъы зышлоигъо пстэ-уми зэрамылэгъушъуштыр ары.

Космосми тыхэхъагъ, чы-члэгы псычлэгы къэдгъэнагъэп, жыри тэушлои. «Экологиер зэлыхъагъ», — тэло зэклэми, зэклэми хуэрэр здытилажъ-ба?

Тызэкъотэу тыгъэм кыти-тырэ нэфынэр гупсэфэу тэжъу-гъэгъэфедэ. Сыхъатыр ыпэ итэ-гъэшъы пае тыгъэр нахыжъэу кыкыкыштыгъэ.

ШЪАУКЪО Аслъангуаш.

Ныдэлъф макъамэхэм ялъагъу

(Къызыкълъыкюрэр Юныгъом и 18-м къыдэкъыгъэ номерым ит).

Псыхъоу Мартэ дэжэ зыщы-зыушъомбгъугъэ мэзым чыг лъэпкъ зэфэшхьафыбэ къыщы-кыштыгъ. Тэри, клэлэцлыкхэм, мэфэ реныр а мэзым щыдгъа-клоштыгъ. Чыг лэпчъ, куандэ лэпчъ нэлуасэ тфэхъужыгъагъэх. Къутамэхэм сатесэу а лъэхъа-ным зэлъашэщтыгъэ ордэхэр къаслоштыгъэх, типсыхъо зыщы-згэлпкъыштыгъ ыкли тыгъэнб-зыйхэм язэгъэгъафэбэщтыгъ. Тиджэгущтыгъэ нахь мышлэми, мырэ къужыр бэу къызэрэ-тыугъоштым тыналэ тедгъэты-щтыгъ, сыда плэмэ пункт гъэ-нэфэагъэ тилагъ ахэр шаштэхэу. Псыхъоми пцэжыагъэ хэсыгъ, къалыркъэщхэри хъамлашкхэри къыхэтхыштыгъэх. Пцэжыер тшхыштыгъ, къалыркъэщхэр тцэ-щтыгъэх, хъамлашкхэм чылухэр ахашлыкхэти, къэралыгъом ыш-тэщтыгъэх.

Загъорэ, чэзыур тиунагъо къынэмысыгъэми, мэлхэмрэ пчэнхэмрэ згъэхъухэу къыхэ-кыштыгъ. Зэгорэм тигъунэгъу бзыльфыгъэр къысэлъэуи мэл-хэр зысэгъэхъухэм, сомитф къы-ситыгъагъ. Ащккэ пряник грамми 100 къэсцэфын ыкли кинон аз сыклон слъэкыштыгъагъэ. Ащ тефэу тикъуаджэ фильмыккэ къышагъэлъэгъонэу щытыгъ, сэри сигушлогъошхуагъ. Уцым сы-хэлъэу чыг тхьапэхэр зэрэ-сысхэрэм ыкли тыгъэм зэрэ-пэжыуэхэрэм сылпылпэщтыгъ. Бэдзэ макъэр жьым хэт, пклай цыкхуэхэри тыгъэм ыгъэутэшъуа-гъэхэм фэдэх. Къоджэ клубым ыльэныккэ макъамэу кы-лыкхэрэм сызэлъыштагъэу сыклэ-дэлулыштыгъ. Охътэ тэклу теша-гъэу сынаплэхэр ежэ-ежырэу къефэхыгъэх, сомитфэу къы-сатыгъэр слэгъу члэлъыгъ. Сынаэ къызысэгъаплэм — пкклэнтлэп-ккэ къэсылъэгъыгъэ сомитфэр етлупшыгъэу ачъэм егъэунэшкы. Сызэрэщтагъэм къыхэккэу сы-зэтэкъагъ, етланэ сыккъыгъыгъ. Силэгъухэу а пчыхъэм кинон клоштыгъэхэм сяхуапсэзэ са-клэлъыплъэжыгъагъ.

Я 60-рэ илъэсхэм аклэхэм адэжэ мээу цыфхэм ящыккэ-гъэу щытыгъэр тыраупккэ, Пшы-зэ хы лэрышым ипсхэр ты-рагъэлъэгъагъагъэх. Адыгэ къоджэ 12 псычлэгъ хъугъагъэ. Янэ-ятэхэр, клэлэцлыкхэр къыз-щыхъугъэ унэхэр, ятэжъхэм якъэхэр къабынэн фаеу хъугъа-гъэ. Тильэпкъ изичэзыу тхьа-мыклэгъошхуагъ ар. Хыорхэу сыгуккэ спэблэгъэ пстэури члэзыухъумагъэхэм джы непэ сяплъы зыхъуккэ, къыныгъэми, сицлыкхуэ илъэсхэм сафэзэщы.

Анахъэу гуфэбэныгъэ фысылэу сыгу къэкыжырэу сятэ ышпы-хъу нахъыжъэу Хъамцыу ары. Ар Къунчыкхъагъэ дэсыгъ. Ублэплэ классхэм сарыс зэ-хъум, гъэмэфэ зыгъэпсэфыгъо реным ыдэжэ сыщыгъалэщтыгъэ. Сищылэныгъэккэ а мафэхэр анахь мэфэ нэфхэу гум къы-нагъэх. Сятэшыпхъур бзыль-

фыгъэ рэхъатэу щытыгъ ыкли ежэ пхъу закъоу илэм нахъи нахъышлу силъэгъоу къысщыхъу-щтыгъэ. Егъашлэми ымакъэ къысфигъэлъэшыгъэп, сэри ащ лыпытэу шлоигъом гу лыс-тэщтыгъэ. Унэгъо хъызмэтымккэ сшлэн фаер къысэпложынынэу ищыккэагъэп. Сфэуклоштыгъэм тегъэпсыхъагъэу ащ лэпылэгъу сыфэхъуштыгъ: псынэм псыр къысхыштыгъэ, хъакум машо рашыхъаным пае пхъэжъые къэсыугъоштыгъэ, хатэр ыпккэ хъумэ сыдэлэщтыгъэ, чэмыр къэсфыжыштыгъ.

Тышхэнэу тытлысымэ, анахь дэгъур, анахь хэшыпыкыгъэр сэ къысфигъэкулатэщтыгъэ. Иш-хъэгъусэу Дидыхъу (ятлонэрэ шхъэгъусэу илагъ) цыф шъа-бэу, гуклэгъу хэлъэу щытыгъ. Сэ ар дэгъоу къысфыштыгъ.

1979-рэ илъэсым сятэшыпхъур дунаим ехыжыгъ. А лъэхъаным Тбилиси дэт консерваториэм сы-щеджэщтыгъ ыкли хъадагъэм сы-ккэлошъугъагъэп. Гъэмэфэ зы-гъэлсэфыгъо лъэхъанэу къыта-тыгъэм ащ иккэ зэзгъэлъэгъу-гъагъ. Джащыгъум сыгу исыуы-тэгъагъ еджэныр къэсыуымэ сят-тэшыпхъум къэунэ фязгъэшынэу. Ау симурад къыздэхъугъэп. Сыда плэмэ ыпхъоу Дарихъанэ къыси-луагъ къэххэм ащ фэдэхэр ате-гъэуцогъэнхэм янэ зэрэдыри-мыгъаштэщтыгъэр, адыгэхэм ащ фэдэ хабзэ зрахэмыллыгъэр. Ау джы къызынэсыгъэм сыгуккэ сызыфэрзэжъэп, еслон фэягъэ горэ есымылуагъэу, фэсшлэшъун слъэкыштыгъ горэ фэсымышлагъэу къысцэхъу...

1954-рэ илъэсым тынэ къуа-джэм къыгъэзэжыгъагъ. Ащ зэккэ клэлэцлыкхэм тятэ тыкы-лихыжыи, илахылыхэм адэжэ тлэкхуэ тышпысэгъу. Нэужым унэ цыкхуэ горэ тши, зэккэми ащ тыкложыгъагъ. А лъэхъа-ным сшыпхъу нахъыжъэхэу Щэй-дэтрэ Мусльимэтрэ унагъо исы-гъэх. Нэужым сшынахыжъэу Рэмзани дэз къулыкхум ацагъ. Тянэ къыдинэгъагъэхэр сшып-хъоу Сэламэтрэ сэрыр. Джы унэгъо хъызмэтыр зэккэ сэ сплэлэу илъ хъугъэ, сэ зыр ары хъулыфыгъэу унагъом къынагъэр. Мэкъу сеоштыгъ, былымхэр згъашхэщтыгъэх, сыналэ ате-тыштыгъ, тимэз къыхэтщырэ пхъэр кымафэм фэзгъэхъази-рыштыгъ. Пхъэр тфимыкхъоуи къыхэкыштыгъ, джащыгъум чэур зэхэтхыгъ машо рытлыштыгъэ. Гъатхэр къэсымэ, етлани чэуккэ лудгъэуцожыштыгъ.

А лъэхъаныр ары Шыхъамэ бзэпсикл хъурэ гитарэр шлухъаф-тынэу къызысфигъагъагъэр. Лъэш дэдэу сигъэгъушлогъагъ. Псынклэу макъамэхэри къыхэхыхъу ез-гъэжыгъагъ. Джащ къыщегъэ-жыагъэу музыкант сыхъунэу сыгу исыубытэгъагъ.

Гъэмэфэ каникулхэм хъамэм бэрэ лф щысшлэщтыгъ е ру-лым лусхэм сырагъусэу коцыр Краснодар элеваторым нэдгъэ-

сыштыгъ. Ащыгъум илъэс 13 — 14 нахъыбэп сыныбжыгъэр. Къалэм сызыкккэ, урам къэбзэ дахэхэм къащызыкхуэхэр клэлэ ныбжыккэхэу модэм диштэу фэпагъэхэм сяхуапсэщтыгъ. Къоджэ щылэккэ къыным пэчы-жъэу шлэхэу зыгорэм сыклоным сыккэхъопсыштыгъ. Къызэрэс-щыхъуштыгъэмккэ, къэлэ закъор ары уимурад къызцыбдэхъун плэкыштыгъ.

Лэжыгъэ лухыжыгъор 1956-рэ илъэсым зытэхым, со-ми 160-рэ къэзгъэхъагъ. 1961-рэ илъэсым, ахъэр зызэблахъум, ар сомэ 16 зэрэхъугъэр, зи арыхэп. Ащ ехъурэ ахъэ сш-мылэу чылэм сыдэккынэу ис-хъухъагъ. Ыпккэи ащ фэдэ-хэр къысхэмыфэу щытыгъэп. Пчыхъэ горэм гъогум рыкхорэ машинэхэм ащыц къэзгъэуцуи Краснодар зынезгъэгъэсыгъ, мэшлокугъогу вокзалым сшчлэ-хъагъ. Бжыхъагъэ, мафэхэр чылагъэх, сэ къызэрыккэ дэ-дэу сыфэлпэгъагъ: фуфайкэ лэжыагъэмрэ галоххэмрэ сшы-гыгъэх. Сэ зыщыфэбэ лъэны-къом, къалэу Ташкент сыклонэу исхъухъагъ. Урысыбзэр дэу сшлэщтыгъ, цыфмэ садэгущылэн-ккэ сыукытэщтыгъ. Зыми семе-упчыжъэу Ростов лъэныккэу клорэ мэшлокуу товархэр зе-зыщэхэрэм ышхъэ сыдэкклягъ. Къэуцуплэ горэм илъэс 25-рэ фэдиз зыныбжэ клэлэ ешъуа-гъэ горэ ащ гъусэ къыщыс-фэхъугъ. Мэшлокум ышхъэ сы-ккыридзыхынэу ылэмэ сшгъащтэ-зэ, ахъэу сшлэр сшхынэу фе-жъагъ. Синасыпккэ зы хъулы-фыгъэрэ бзыльфыгъэрэ (зыщып-сэунхэ ямылэ фэдэу къысщыхъу-гъагъ) тытесым къыдэкклягъэх. Ккэлэу къысшлэнагъэр къэщы-ни нэмыккэ вагонышхъэ горэм зыгъэзэжыгъ. Мэшлокур къэ-уцузэ чэщ реным ккыагъэ, пчэ-дыжым Ростов тынэсыгъ. Си-гъусэхэри ащ щыккыжыгъэх. Мэшлокур зыдэккэрэ лъэныккэр зэхэсымыфэу джыри блэкхэр мэшлоку горэм итамбур сыхъагъ. Нафэ къызэрэхъугъэмккэ, ар сэ сызыфаем нэмыккэ лъэныккэу шыпккэ зыдакклоштыгъэр. Таган-рогрэ Ждановрэ таблэкыгъ. Ащ сшкыжыи Ростов згъэзэжыгъэ.

Къалэу Гуково лф щызышлэ-щтыгъэ сшэу Шыхъам дэжэ сыклонэу джащыгъум сыгу къы-хъагъ. Къалэм сызщыккэлэупчлэм къысалуагъ шахтэу «Алмазная» зыфилорэм узэрэнэсыщт шы-ккэр. Шахтым ыцлэ дэгъоу сыгу исыубытагъ. Лъэсэу ащ нэс уккэ фэягъэ. Сыщынэщтыгъ, ау а

гъогурэ зэпысчыгъ. Шахтым шломыкхэр аралъхъаным пае ва-гонхэр къыдахъэщтыгъэх. Къэлэпчэмккэ сыдэлъэдэн зы-сэлом, стрелочницэм сыккыгъэ-уцугъ ыкли къысэупчыгъ сыз-щышымрэ сыккыздыкхырэмккэ. Сэ зэрэсфэгъэхъоу гурызгъэ-луагъ сшы дэжэ сыккызэ-рэккыагъэр. Ащ ыцли ыльэккыуацли еслуагъ. Нэужым унэ цыккыу пропускной пунктэу щытым сы-рицагъ. Унэ клоцхэр фэбагъэ, хъакур плыр-стырыгъ. Сызэ-ккэфэбыхъажыгъ. Пшъашъэр шахтым зытеом, бащэ темышлэу Шыхъам а унэ цыккыу сызэ-рысым ккыхъагъ. Ар зысэлъэ-гъум, сыккэжыгъ. Ащ нэс сы-зэрэкклошъугъэр лъэшэу ыгъэ-шлэгъуагъ. Шыхъам къыфэсцотагъ чылэм сыккызыфидэккыгъэр ыкли Ташкент сыклон гухэлъ сшлэу шахтым сыккызэрэдэфа-гъэр. Къэсцотагъэм къедэлугъ, сшгъэрэхъатыгъ, нэужым шхалэм сицагъ. Общежитиеу зэрысым сицагъэп, енгъугъоу сызэрэфа-пагъэм теуккытыхъагъэккэ. Етла-нэ сурэттехым дэжэ тыккыагъ. Матрос шъуашэр къысцалыи, сшырэ сэрырэ сурэт зытыряд-гъэхыгъ. Сыд ишыккэми чы-лэм къэзгъэзэжынын Шыхъам сыккытыригъэнагъ. Мэшлокум сыккыригъэтысхъажыи, тынэ пае ахъэ къысити проводницэм ельэу Краснодар сыщыригъэ-ккыжынэу. лэплэ зэтэккыжыи тыккызэбгъодэккыжыгъ. Крас-нодар дэт мэшлокугъогу вок-залым ыуж зы машинэм сшкы-мэ адрэм сштысхъэзэ тадэжэ сыккэсыжыгъ. Джащ тетэу сшзеккэу сыухыгъэ. Я 5-рэ клас-сым еджэныр щылызгъэкклягъ.

1958-рэ илъэсыр клоштыгъэ. Сшныбджэгъоу Гъэзэуат сшгъусэу макъубэ къэтыупккыагъ. Ау ар къызэрэхэтщыжынын щылагъэп. Тимахълэу Джэхъфар хылыгъ-хэм язещэн фытегъэпсыхъагъэу шы илагъ, Орликккэ ащ еджэ-щтыгъэх. Кыккэлыккыгъэ мафэм сшыпхъоу Мусльимэтрэ иш-хъэгъусэу Джэхъфаррэ зыщып-сэуштыгъэхэу къуаджэу Едэп-сыккыуае сыккыагъ. Джащ те-тэу шы зыккэшлэгъэ кур къы-сатыгъ. Тыккызэсыжыым Ор-лик згъаши, шэщым щеспхи, зызгъэпсэфынэу сежъагъ. Пчэ-дыжым Орлик шэщым изгъо-тэжыгъэп. Сылхыхъунэу ыуж сыхъагъ. Дамбэмккэ сызэчъэм шор чыгум тельэу слэгъугъэ. Нэужым илъэужхэм гу алъы-сти, ахэмккэ сыклонэу сежъагъ. Шипшл фэдиз рэхъатэу зыщы-хъурэ чыплэм сынэсыгъ. Ахэм

ащыц горэ къэсыубыти, шор теслхъи, къуаджэу Едэп-сыккыуае ыльэныккэу клэлэагъ. Ккызгурылоштыгъэ Орлик ядэжэ ыгъэзэжынын зэриплэкыштыгъ. Къуаджэу Джэдджэхъаблэрэ Едэпсыккыуаерэ азыфагу кило-метрэ 15-у илъыр шым уанэ темылэу къэсчыгъ, шыпккэ, спхэккэ зи къелыгъагъэп. Сы-дэу щытми, бжыхъэсэ губгъом рэхъатэу щыхъуштыгъэ Орлик къэзгъотыжыгъ. Сыд фэдизэу сыгулагъэми, ар къэсыубытышъу-гъэп, ибысым дэжэ ккылэжыгъ. Сэри ыуж силъэдагъ. Орлик ыуж ситэу Джэхъфар ишагу сызэрэдэхъагъэм лыпытэу къэ-бар гушлуагъоу къыспагъохыгъ: сшыпхъу пшъашъэу къыфэхъугъ, Аминэтккэ еджагъэх. Ар зыхъу-гъагъэр 1958-рэ илъэсым макъу-огъум и 19-р ары. Непэ ар биологие шлэныгъэхэмккэ док-тор, Кубанскэ медицинскэ ака-демием иккыутамэ химиэмккэ икафедрэ ипащ. Сыдэу щыт-ми, Джэхъфар къызделли, шым уанэр тетлхъажыи, къэбар гу-шлуагъор сыгулэзэ тадэжэ къэс-хыгъ.

Едэпсыккыое еджаплэм зы лъэхъанэ горэм сыщеджэнэу хъугъагъэ. Сшыпхъу нахъыжэ ишхъэгъусэу дэз къулыкхум защэм, клэлэцлыкхуэр игъусэхэу унэм къынагъагъ. Джащыгъум ащ сыдэлэнуу ыдэжэ сагъэкк-лягъ. Ккэлэцлыкхуэм сыналэ атезгъэтыштыгъ, еджаплэм сы-кклоштыгъ, унэгъо хъызмэтымккэ сшдэлэщтыгъ. Охътэ лые сшлэ зыхъуккэ, пхъэшхъэ-мышхъэ чыгыгъэ зыдэт садышхоу илэм сыщыкклоштыгъ. Къужэ чыг лъэгэшхом сыдэкклонышъ, дэгъоу зызгъэхэккынышъ, къутамэм сштесэу сыгупшысэныр лъэшэу сшккэсагъ. А чыгым «Налбый иккыужккэ» еджагъэх. Налбы-ир — ятлонэрэ цлэу сшлэр ары. Тыккыоджэдэхэми, тилахылыхэми а цлэр ары нылэп сызэрэшлэрэр.

Нэужым, Краснодар сыщеджэ зэхъум, сшыпхъу иунагъо бэрэ сырихъаккэщтыгъ. Сшыпхъу ип-шъашъэу Мыгу Светланэ Джэхъ-фар ыпхъур сэ сшгъоу рыккыагъ. Ядэжэ сызыкккэу, цыккыу дэ-дагъ нахь мышлэми, зы лъэбэ-ккыкли сшлэрыккыштыгъэп. Гита-рэм къэзгъалохэрэм ынэ цы-ккхуэр ккыккыотыхъу, къысшуппы-хъэзэ къадэлэуштыгъэ. Филар-монием иартист сыхъугъэу Едэпсыккыуае концерт къыщыт-тынэу тызыкккэу, лъэшэу ар къысэрыгушхоштыгъэ».

Зэгорэм ар къысэупчыгъагъ «Сыда сшлэмэ хъуштыр, лъэшэу сыфай музыкант сыхъунэу» ылуи. Сэри есложыгъагъ: «Музыкальнэ училищым члахыи, дэгъоу еджэ, етланэ музыкант ухъушты».

Игухэлэи къыдэхъугъ, ищылэ-ныгъэ музыкэм епхыгъэ хъугъэ. Я 8-рэ классыр къызеухым Мыеккыопэ музыкальнэ учили-щым члахыи «хоровое дирижи-рование» зыфилорэ сэнэхъатым-ккэ ар къыухыгъ. Нэужым ин-ститутри къыухыжыгъ. Учили-щым къыщыратыгъэ направле-ниемккэ Адыгэккыалэу джыри амыгъэпсыгъагъэм щыригъэджен-хэу маккэ. Илъэс 30-м ехъу-гъэу а музыкальнэ еджаплэм ар щэлажэ. Илъэсыбэрэ еджа-плэм ипащэуи лф ышлагъ.

(Джыри ккыккэлыккышты).

ВETERАН ЮФЫГЪОХЭР

Районым ицыф гэшлуагь

Тыу Аминэ Адыгеим шызэ-
лэшлэрэ цыфхэм зэу ашыц.
Ар Шэуджэн районымкля кьуа-
джэу Мамхыгэ 1942-рэ илээ-
сым кышыгыгь. Ау иныб-
жыклягьур Кошхьаблэ шигьэ-
кляуагь. Ятэу Шумафэ клэлэ-
егьаджэу мы чылэм агьэклауа-
гьэти, ащ тетэу унагьор кы-
дэнэжыгыгьагь. Непэ Аминэ
Мыекьуапэ шэпсэу, илээс 89-рэ
хьугьэ. Кьэлэгьэн фэе ар зэ-
уишымэ ахэлэжыгьэ ветеран-
хэм зэрэащыц. А зы нэб-
гырэр ары партизану Ады-
геим кьинэжыгыгьэр. Арышэ,
илээсыбэрэ псэунэу тыфэлыа.

Джырэблагьэ Аминэ гушлэ-
гьошхо кьэхьулауагь. Ащ «Кош-
хьаблэ районым ицыф гэшлуагь»
зыфилорэ цлэ льяплэр кыфагьэ-
шэошагь. Ащ пае ве-
теранхэм я Мыекьопэ кьэлэ
совет шызэхашэгьэ гушлэгьо
зэуиклэм ветеранхэри хьакляу
кьеклоплагьэх. Гушлэгьо зэуиклэр
зэришагь АР-м иветеранхэм
я Совет епхыгьэ клэлэгьэджэ
ветеран организацием ипашэу
Быжэ Сыхьатбий. Пэублэ гу-
шлэр кышыгыгь Кошхьаблэ
район администрацием ипашэ
игуадзэу Емык Русьлан ыкли
«Кошхьаблэ районым ицыф
гэшлуагь» зыфилорэ цлэр кьэ-

зыушыгыгьатэрэ тхылыр (удо-
стоверениер) ритыжыгыгь. Аминэ
фэгьэхыгыгьэу ащ гушылэ да-
хэхэр кылыуагьэх, псауныгьэ
пытэрэ шылэклэ-псэуиклэ дахэ-
рэ илэнхэу кыфэлыэуагь.

Ащ ыуж зэхэхьэм кышыгы-
цылауагь ыкли Аминэ фэгьушлуа-
гьэх ветеранхэу Владимир
Шахановыр, контр-адмиралэу
Тхьагьэлпсэу Мэджидэ, Мыекьопэ
районымкля хьыкум тхьа-
матэу Аульэ Мыхьамэт, Кош-

хьэблэ кьоджэ ад-
министрацием ипа-
шэу Борс Хьазрэт,
мы тхыгьэм иав-
тор, нэмыкляхэри.
Ежэ Аминэ кызы-
гушылэм кыклягьэ-
тхыгыгь зыцапугьэ,
зыщэджэгьэ ыкли
Юф зышылэгьэ
чылэу Кошхьаблэ
шыпсэухэрэр зэрэ-
шымыгыпшэхэрэр,
джащ фэдэу рай-
оным ипашэхэм
зэрэфэрэзэри кы-
луагь.

Джы Тыу Ами-
нэ фэгьэхыгыгьэу
гушылэ заул. Мы
хьулыфыгьэм идо-
кументхэр Тыу Му-
хьамэд-Уалый Шумафэ ыкьокля
макля. Ау зэрэшлэрэр Тыу
Амин. Ащ зи гэшлэгьон хэлэп.
Адыгэхэм ашышхэм цлэ тлу-
рытлухэр ялэх. Зыр ныцлэ, чы-
лэм дэххэри ащкля еджэх.
Адрэр документхэм арытхагь.
Арышэ, Амини цлитлу зэрилэм
тесэжыгыгьэу шыт.

Хэгьэгьу зэошхор 1941-рэ
илээсым кызыжэу Аминэ
илээс 17-м итыгь. А илээсым
кляклякэр Кошхьаблэ кьоджэ

Советым исекретарэу агьэнэ-
фагь. 1942-рэ илээсым ишыш-
хьэу мазэ кышыгьэжыгьагьэу
1943-рэ илээсым имэзае нэс
партизан купэу Мыекьопэ
мэзхэм ахэсыгьэхэм ахэтыгь.
Ар зыхэтыгьэ купыр станицэ-
хэу Губскэм, Бэрэкьае, Но-
восвободненскэм, Новопрохлад-
нэм ашыклогьэ зэо зэфэш-
хьафхэм ахэлэжыагь. Парти-
зан купышхом хэтыгьэхэм Ами-
нэ анахь ныбжыклягь. Парти-
занхэр 1943-рэ илээсым икля-
мафэ мэзым кызыжэу Аминэ
ежэ ишлэигоныгьэклэ
Дзэ Плыжыкьым хэхьажи, заор
аухыфэ фронтым лутыгь. Япон
заоми хэтыгь. Теклоныгьэм и
Мафэ Прагэ шыгыгьэунэфы-
кыгыгь. Аминэ илэх наградэ зэ-
фэшхьафхэр. Ахэр Жьогьо
Плыжыкьым иорденитлу, Хэгьэгьу
заом иорденэу а л-рэ степень
зилэр, медальхэр. Тлогьогьо
заом кышцаулауагь. Хэгьэгьу зэ-
ошхом сэкьатныгьэ хэзыхы-
гьэхэмкля апэрэ группэ зилэ-
хэми ахалытэ.

Заом кызыжэу Аминэ илээ-
ситло ВЛКСМ-м и Кошхьаблэ
райком исекретарыгь. Илээситло
ВЛКСМ-м и ЦК епхыгьэ еджа-
плэм члэсыгь. 1950 — 1953-рэ
илээсхэм Кошхьаблэ райиспол-

комым итхьаматэ игуадзэу
шытыгь. 1953 — 1954-рэ илээс-
хэм Адыгэ клэлэгьэджэ ин-
ститутым философиемкля
студентхэр шыригьэджагьэх.
1954 — 1962-рэ илээсхэм об-
ществэу «Шэныгьэм» и Адыгэ
хэку организацие илэшагь. 1962
— 1985-рэ илээсхэм Адыгэ
клялэгьэджэ институтым за-
очнэ егьэджэнхэмкля ипрорек-
торыгь.

Аминэ «Адыгеим и Шытхьу-
зехь» зыфилорэ медалыр фа-
гьэшэошагь. Ащ фэшхьафэу
Адыгэ Республикэм и Кьэра-
лыгьо Совет — Хасэм и Шыт-
хьу тхылэ кыратыгь, «РСФСР-м
гьэсэнныгьэмкля и Министерствэ
иотличник», «СССР-м апшэрэ
гьэсэнныгьэмкля изаслуженнэ Ю-
фылш» ыкли нэмыкля шытхьуцлэу
кыфауысгыгьэр макляп.

Зэуишымэ ахэлэжыгьэ ве-
тераным АР-м иобщественнэ
шылаклэ илахьышлу хэшлыхьэ.
Ветеранхэм я Адыгэ респуб-
ликэ ыкли я Мыекьопэ кьэлэ
советхэм зэхашэрэ Юф-
тхьабзэхэм чанэу ахэлажэ.
Теклоныгьэм и Мафэ фэгьэ-
хыгыгьэ гушлэгьо зэхэхьэу АР-м
и Лышхьэ илээс кьэс зэхи-
цэрэм рамьгьэблагьэу кыхэх-
клярп.

ШЫМЫГЪЭХЬУ Мурат.
Ветеранхэм я Адыгэ рес-
публикэ Совет ипресс-кыу-
лыкьу ипашэ.

ГУКЪЭКЛЯЖЫХЭР

Джары ыцлагьэр сятэш На-
хьом ягуашэу гьашлэр лэшхьэ-
мэфэ льякьом хэзыгьэшлы-
хьагьэм, ау унагьоу зэрысыгьэр
— гуашэр, пшыкьор, нысэгьухэр
Гонысэклэ еджагьэх. Сятэклэ
сянэжэ Гошнагьо инысиплэ Са-
диер анахь нысэ гэшлуагьэу
ахэтыгь, унагьом исыр иупчлэ-
жыгьоу шытыгь.

Садирер гьунэгьу Джыракьы
кьуаджэм шытыгь, Афэмгьотмэ
япхьугь, ау джыри цыкляуэ
янэ-ятэхэм ядунай захьожьым,
янэш Шэоцлыкьлэм аплужьы-
гьагь. Ныкьылыфыгьэ ши, шып-
хьуи илагьэп, ау илахьыл бла-
гьэу кылыкляштыгьэхэм
ащыцхэр джыри шылэх.

Нахьор Мамхыгэ шытыгь,
лэшхьэмэфэ Лаурэ Гошнагьорэ
яклэлауагь. Клякляуэ кышцагь,
сабыитлуи — Мыхьамодэрэ
Казбекрэ зэдагыотыгь. Ащ
нэмыкляуэ сянэжэ етлани кьуиплэ
илагь: Исмахьыл, Кьасим, Джан-
хьот, сэ сятэу Хьамедэ зэ-
шыхэм анахьыклягь.

Зэпэблэгьэ нэбгыритлу На-
хьомрэ Садирерэ язэфышты-
кляуэ уехьопсэнэу шытыгьэу
кьалотэжы. Ау ахэм мекля
дэд зэдагылауагьэр. Яшылэныгьэ
гьогьу клэклэ ышыгыгь Хэгьэгьу
зэошхом. Зэшыхэр зэуж ит-
хэу зэдыдэклэгыгьэх, яхэгьэгьу
кьаухьомэнэу фронтым лухьа-
гьэх.

Кьогьанэ ямылэу ахэр яхэ-
гьэгьу фэзэуагьэх. Кьасимэ
ыльэкьольэныкьо хильхьагь,
Джанхьот улэгьэ хылыгьэу зэо
машлэм кышытырашагьэр
аджал фэхьужыгыгьагь. Сятэ
инасып кыхьы псаоу ичылэу
Мамхыгэ кыгыгьэзэжыгыгь. Те-
клоныгьэм ялахьышлу хашы-
хьагьэм ишыхьатэу абгьэхэм
орденхэр, медальхэр ахизы-
гьэх, сятэ кыфагьэшэошэгьэ

тын льяплэхэр непи музеим
члэлыхь.

Нахьор хэклодагь. Унэгьокля
зэгурыложэу псэунэу езыгьэ-
жыагьэр заом зэтыричыгь. Са-
диер шьузабэу, клэлитлур ибэу
кыгыгьэнагьэх. Агьухэр кьутагьэу,
лыпысыр агьучлэу, ты зилэхэм
яхьуапсэхэу, тым илэшлугьэ,
ифэбагьэ ренэу клэнэцлэхэзэ
ягыашлэ кьахьыгь.

«Ибэм ибэн тлыгьэ» зыфалуа-
гьэм шыпкьагьэ хэлпын фэе.

нысэми зэрилэклэу делагь,
Нахьом иунагьо зэшыхэми
аналэ тетыгь, сабыитлуу шылэны-
гьэм икьинхэр псынклэу зэхэ-
зышлагьэхэр зэрагьэгьушлэуштым
пылыгыгьэх. Джэгугьорэ кьэклэ-
хьагьэр ахэр ифагьэхэлэ, зыгьурэ
зыбгьэрэ изэу кьэтэджырэ
сабыйхэм ахэр апэчыжыагьэх.

Джаушэу илээсхэр зэлэ-
клох, клэлэхэми зыкьалэты. Сыд
икьинми, Садием ахэр ригьэ-
джагьэх. Мыхьамодэ апшэ-
зэ

жыкля гьашлэр кьэзыхыгыгьэ
Садием а тхьамыклягьом джыри
зыригьэутилуыгь. Ныр — ны,
ащ кыпфишлэуштым фэдэ хэт
кыпфишлэн, мы льяхьаным
ныжым ыкьо иунагьоу ама-
лу илэмкля дэлэпылауагь. Шагьэ-
хэми, мышагьэхэми ышлагь,
клялэхэм ашхьашьо лэ шы-
зыфэрэ ныжыыр ашхьашытыгь,
лыузи, шулуэгьуи, гумэкли зэ-
хэтэу афишлэшэушэу икьарыу
кыхьыштыр афишлагь.

гьэми лэшхьэмэфэ льякьор
атеклыгь.

Сыкьызтегушылэрэм кыфэ-
сэгьэзэжы. Нысэу шымылэ-
жымыкля ынэпс мыгыушызыэ,
Садием джыри зы кьынышхо
кыфыкьоклягь: ыкьо нахьыкляуэ
зылэхэсыгьэр пэсэ дэдэу илэ-
гьухэм ахэзыгь. Казбек иунэ-
гьо дахэ кыбгынагь.

Льфыгьэм имашлэ мэшлэшху.
Ау ари Тхьэм ным ригьэшы-
лагь. Илээс заул нылэп ыкьо
ыуж Садием кыгыгьэшлэжыгыгьэр.
Ичылахь зегьотыжыым ыуж
ыкьо нахьыжэу Мыхьамоди,
зыклярысыгьэ нысэу Зари
ядунай ахьожыгыгь.

Теклоныгьэм и Мафэу ти-
хэгьэгьу игьэклэуштыгьэу илээс
кьэс шыагьэгьунафьыкляуэ
Садиемкля бэ сыгу кыгыгьэклэ-
жыгыгьэр. Зэошхоу блэклэуыгьэм
ыгыгьэфьыкьогьэ унагьохэм зэу
ащыштыгь Садием иунагьуи,
мыкьыжыын улэгьэ хылыгьэу кьа-
тыришагьэр ежыыри илэфьыгьэ-
хэри шэлэфэхэ кьыздыра-
хьахьыгь.

Садием икьорэльфхэу лэш-
хьэмафэмэ яклэлэ ныбжыкля-
хэу Байзэти, Бисльани, Би-
болэти ны-тыхэм ятхьагьо альэ-
гьугьэп, ау ядэй арамьгьалоу
мэпсэухэшэ, уарыгушхонэу,
уащыгушлукьынэу шытыхь.

Сятэшым ягуашэу сянэм
фэзгьадэу шу дэдэ слэгу-
штыгьэ. Клялэ дэдэу Садирер
шьузабэу кьэнэгьагь, ау ынапэ
ылэтэу нэмыкля хьулыфыгьэу
фыреплэжыгыгьэп, мыхьункля
игьугьу аригьэшлыгьэп, льякьоу
зыхэсри, иклялэхэри ыушхьа-
кляуэгьэхэп. Илээс заулэ нахь
кьыздимыгьэшлэгьэ Нахьом
фэшыпкьыу, фэзафэу ишылэ-
ныгьэ кыхьыгыгь.

СИХЬУ Марьет.

САДИЕР

ыкли ащ илэфыгьэхэр

Мытхьэнэу кьэхьыгьагь Садирер.
Клялитлур альэ тыригьэушлэуштым
пае чэши мафи имылэу кол-
хоз гьубгьом шылэжыагь. Шьу-
зэбэ лэнатлэм заом а льяхьа-
ным луигьэуцауагьэр бэдэдагь.
Титэмашхьэкля мымакляуэ ащ
фэдэ бзылыфыгьэхэр тилагьэх,
ахэр цыф шлэгьуагьэх, нэхьой
зилэ, лэдэб зыхэлэ цыфыгыгьэх,
лэжээкляшхуагьэх, ясабийхэ-
ри дахэу аплужыгыгьэх, ау на-
сыпынчягьэх. Мыжьуагьэхэ,
мыпхьагьэхэ, лэжыгыгьэр кьа-
мыгьэклэгыгьа, луамыхьыгыгьа.
Мыхэм афэдэ бзылыфыгьэхэр
ары колхоз шылаклэм ишытхьу
быракь чыжэу зылэтыгьэхэр.
Садием иклялэхэр еджаплэм
дэгьоу шеджагьэх, якьарыу
кызырихьэуи унэгьо Юфхэмкля
янэ илэпылэгьуэгьэх. Сянэжэу
зыкьо клэдыгьэм ыгу льяыр пы-
зыштыгьэми, клэлитлур Нахьом
ычыплэ кьуиуцожыгыгьэхэу ылоты
ащыгушлукьыштыгьэ, ыналэ ате-
тыгь. Шьхьэгьусэ зимылэжэ

рэ гьэсэнныгьэ кьалэу Гроз-
нэм шызыригьэгьотыгь, Каз-
бек ишытхьу аригьалозэ фельд-
шер сэнэхьатэу кыхихыгьэм
рылэжыагь.

Клялитлэмэ ядэй Мамхыгэ
кьэзылэу кьыдэклэнып. Мыхьа-
модэ физикэр кьуаджэхэу
Еджэркьуае, Мамхыгэ, Хьаку-
рынэхьаблэ адэт гурыт еджа-
плэхэм шаригьэхыгыгь, клэлэ-
егьэджэ дэгьухэм ясатыр хэ-
тыгь. Унэгьо дахи ышлэн ыльэ-
кыгыгь. Ишьхьэгьусэу Рае геогра-
фиемкля клэлэгьэджагь. Яклэ-
литлуу Байзэтрэ Бисльанрэ дэгьу
дэдэу еджаплэм шеджагьэх,
медалькля кьаухыгыгь. Нэужым
апшэрэ гьэсэнныгьэр Красно-
дар ыкли Полтавэ шызырагьэ-
гыотыгь, ясэнэхьатхэм арыла-
жэу Мыекьуапэ шэпсэух.

«Тэ укьикля, лажы!» — алуагь.
Мыхьамодэ иунэгьо дахэ тхьа-
мыклягьо кьыхьухьагь. Сабый-
хэм янэу Рае игьонэмысэу иду-
най ыхьожыгыгь. Кьын мыухы-

Унэгьо фэшлыгьэу, тегьэп-
сыхьагьэу псэуштыгьэу Садием
иклялэ нахьыжэу Мыхьа-
модэ лэпэлэсагь, ылэ пстэу-
ми якляуштыгь, ишагу удаплэ-
мэ, хьулыфыгьэу чан унагьом
зэрысыр мыгыуашэу шытыгь.
Иклялэхэри хьулхьагьэх. Мыщ
дэжыым зы кьэбар игьугьу кьэс-
шыштыгь.

Лэшхьэмафэмэ яхьулыфыгьэ-
хэм янахьыбэр лэпэлэсэх. Ар
ижыкля ялэпкь хабзэу шыт.
Тинахьыжэу кьызыралотэжы-
штыгьэмкля, лэшхьэмафэхэр
шапсыгьэ Нэпсэухэм ашыштыхь.
Хэт ышлэн зэрэхьугьэр, Нэп-
сэухэм ашыштыгь клэлэ шьхьэзакь
горэ Шапсыгьэ кьикля, Мам-
хыгьэу шыпсэунэу хьугьэ. Кля-
лэм ынэхэмкля ыльэгьуэгьэр
ылэклэ ышыжыгьэу, гьучли пхьы
зыхэмызагьэу шымылэу зэрэ-
шытым кыхьэклэу кьоджэдэхэр
лэшхьэмафэклэ еджагьэх. Нэ-
ужым ар лэжэуацлэ фэхьу-
жыгыгь, клэлиблэу кыхьэклэ-

Лъэпкъым шIукIэ

ГъашIэу илагъэм илъэпкъ шIу-кIэ, дахэкIэ, хьалэлныгъэкIэ фэбэнагъ, лъэпкъым фэлъэ-кIырэ фишIагъ. Усэкиагъэ, нартоведыгъ, тхэкиагъэ Хьэ-дэгъэлэ Аскэр.

Ученэ инэу, цIэрылоу, шIэны-гъашо иIэу илъэс пчъагъэрэ угъоягъэ, а материалыбэр зэри-гъэклужыгъ, уасэ зимылэ адыгэ лыхъужь эпосэу «Нартхэр» тфи-ухъумагъ. Ар сьд фэдэ дышIэ тонн пчъагъэки пщэфым лъэ-кIынэу щитэп. Дунэе наукэм илофшIагъэ хилъхьагъ. Аскэр гушхьэлэжыгъэ кIочIэ ин кыиз-пкырыкIыгъэ цыф. Томи 7 хьу-рэ эпосэу «Нартхэр» Хьэдэгъа-лэм ыгъэхъазыри, 1965-рэ илъэ-сым кыдэкIыгъагъэм, 1988-м пиублэжыгъэу зэтыригъэпсы-хъэпагъэм дунаим кышчыдагъэ-кIыгъэ эпосхэмкIэ чIыплэ ин ыубытыгъ. Аскэр ищIэныгъэ литературэм, наукэм язэгъэшIэн-ушэтын ахилъхьагъ. АщкIэ ыцIэ зышчы, адыгэ лъэпкъыр ду-наим щаригъэшIагъ, адыгэмэ ялушыгъэ, ягубзыгъагъэ фигыгъэ-нэлосагъэх, адыгабзэкIэ «Нар-тхэр» кыдигъэкIыгъ. Нэбгы-ришъэ пчъагъэмэ адыгэм ылап-сэ ахэмкIэ аушэтыгъ, шIэныгъэ лэжыгъэшхохэри рашIыгъэх. Уасэу томиблым илэр, ар шуа-шэу зэрылхьэр, Хьэдэгъэлэ Аскэр зэрэзэхуыгъоягъэр, зы чIыплэ зэришIыгъэр ары. Ар-хивым кыыхыгъэмэ ежъ цыф-лүхэм кваригъэлоагъэмэ зэкIэ тхылъым дэгъоу ригъэкIугъ. Илъэс пчъагъэхэм я XIX —

XX-рэ лIэшIэгъухэм, Совет хаб-зэм нэсэу, ыугъоигъэхэр ахэм ащызэгъэзэфагъ. Ежъ Аскэри ишIэныгъэ, илушыгъэ, ишIошI поэзиэм, наукэм лъэшэу афигъэ-загъ.

Хьэдэгъэлэ Аскэр илъэпкъ-лофышхо филэжыгъ. Нарт эпо-сым хэт образхэу Сэтэнай, Шэ-батныкыу, Саусырыкыу, Ащэ-мзэ, Пэтэрэз, Орзэмэс, Лъэлъ, Мелэчхъан — лIыгъэм, шэ-лагъэм, псэемыблэжыныгъэм, зэфагъэм, кьэбзагъэм ищысэх. Цыфым анахь дэгъоу хэлъын фэе шэнхэр — шьыпкъагъэр,

гукъэбзагъэр, гукIэгъур, ныб-джэгъуныгъэр зыщыкIэгъэт-хыгъэх. Аскэр нартхэм шIоу ахэлъыгъэ пстэур итворчествэ кIуачIэ фишыгъ.

Апэрэ ныбжыкIэгъум щегъэ-жыагъэу гупшысэн-усэныр икIа-сэу ригъэжэагъэ, етIанэ иго-рыгъоу науке хьасэм хэуцагъ. Адыгэ научнэ-ушэтэкIо инсти-тутым илофышIэ кызырэкилоу ригъажы, академик хъугъэ.

Аскэр илъэпкъ идуховнэ лэ-жыгъэ угъоигъэ кытIкIэхъу-хьэрэ ныбжыкIэхэм афигъэ-шъошагъ, къафышинагъ. Блэ-кIыгъэр пшIэн фае непэ дэгъоу ушIэным паче, ар Аскэр зэ-хишIапэу лIэужхэм афэгумэкIыгъ, щылэкIэ-псэукIэ амалхэм афигъа-сэхэ, афигъэчэфхэ шIоигъуагъ.

Аскэр ныбджэгъубэ илагъ, хэгъэгубэ кызырэпIкIухьагъ, ахэм ащызэгъэхэрэ лотхьабзэхэм къащыгушIэщыгъ, адыгэ шIэ-ныгъэлхьэр дунаим шашIэщыгъ. ЗэкIэ зэрэдунаеу — ини, цы-кIуи нартхэр щаригъашIэхэ шIоигъуагъ. ШIэныгъэлэжыым ышIэрэр хьаулы зэрэмыхъу-рэм ищысэу, эпосэу «Нартхэм» зэряджэштхэм паче тыдэкIи щылэ адыгэхэм адыгабзэр зэрагъа-шIэщыгъэ. Ар сыда зымыо-сагъэр?!

Профессорэу Р. Дональд (Англием), Джон Каларуссо (Канадэ), Моника Хелинг (Гер-

манием), США-м, Тыркуем, Сирием, Ливан, Голландием, Францием, ахэм анэмыкIэхэми ХьэдэгъалIэм и «Нартхэр» щаджыщыгъэх, щызэрагъашIэ-щыгъэх. А пстэумэ къахэкIэу нартхэр тыди нахь шашIагъэх.

Хьэдэгъэлэ Аскэр Юныгъом и 20-м, 1922-рэ илъэсым кьэ-хъугъ. Мы сурэттехыгъэм Ас-кэр иныбжыкIэгъу зыфэдагъэр ыкIи пэкIэкIыгъэр итэлъагъо. Дзэ кьулыкъур ыхыгъ, Хэгъэу зоошхоми хэтыгъ. Усэным пасэу фежыгъагъ. 1938-рэ илъэсым педучилищыр кыуухи, кIэлэегъэ-джэ институтым чIэхъажыгъагъ. Училищым щеджэфэ Андырхъое Хъусен, Жэнэ Къырымызэ ышIагъэх, ныбджэгъу зэфэхъу-гъэх, зэгупшысэгъугъэх. Мы еджапIэр — педучилищыр лъэ-шэу шIукIэ ыгу кьэкIыжъэу, ыгу кынагъэу Аскэр «Акаде-мие цыкIур» ащ рилоштыгъ.

Эпосыр Аскэр ыугъоинымкIэ лIыплэгъушхо Къэбэртэе-Бэлъ-къар, Къэрэщэе-Щэрджэс, Адыгэ научнэ-ушэтэкIо институтхэр кыфэхъугъэх. Угъоен-зэхэфын-зэгъэпшэныр Аскэр кыдэхъоу ыкIи икIасэу щытыгъ. 1946-рэ илъэсым апэрэу научнэ лотхьа-ным зэрэфежыагъэм тетэу, ады-гэ фольклор тхыгабзу щылэхэм зафигъэзагъ, зэригъэшIагъэх. Ахэр Л. Попатинскэм, А.Н.

Дьячков-Тарасовым, Л. Люлье, Ш. Нэгумэм, С. Хъан-Джэрые, С. Сихъум, И. Цэим, нэмыкI-хэми ялофшIагъэхэр арыгъэх. Анахъэу ыгу риубытагъэр Ас-кэр джашыгъум Сихъу Сэфэр-бий игушIэ кыуухэу, нарт эпо-сыр, лъэпкъ фольклорыр зэ-рэщытэу — гыбзэхэр, орэ-дыжъхэр, тхыдэжъхэр охътэ кIэкIым угъоигъэнхэр ыкIи тхы-гъэнхэр лотхыгъошхохэу зэрэ-щытыр ары.

ХьэдэгъалIэр 1942 — 1946-рэ илъэсхэм заом хэтыгъ, ау имурад ин шIэныгъэм зэрэхэ-уцощымкIэ зыкIи лIэпызыгъэп. Зэо илъэсхэм, курсхэр кыуу-хыгъэу, взводом, ащ ыужым штабым япашэу щытыгъ, зэ-пыугъо-гъэпсэфыгъоухэм лыхъужь усэхэр етхы: «Дзэклотлымрэ пшъэшъэжыемрэ», «Лабэ орэд кьело», «Адыгэм ыгу», нэмыкI-хэри. Зэчый инэу Аскэр хэлъыр лиро-эпическэ жанрэми кыи-щэнафэ мы уахътэм. Повес-тэу «Адыгэм ыпхъу» усэм илъэу ытхыгъ. Ар адыгэ бзылфыгъэм лъэхъан чыжым ышъхъэ кыры-кIуагъэм ехылапIагъ. Кыгъэлъа-гъорэр я XVIII — XIX-рэ лIэшIэгъу уахътэр ыкIи адыгэ щылэкIэ-псэукIэр зыфэдагъэр арых.

Хьэдэгъэлэ Аскэр тхылъ 30 фэдиз кыдигъэкIыгъ, ахэм ащы-хэр нэмыкI лъэпкъыбзэхэм —

ЛАКЫРБЭ Михаил

Абхъаз тхакIу

«Илъэсиплым кьехъужыгъ Мышъвагуррэ сэрырэ тызызэ-рэмлэгъужыгъэр, — егупшы-сэщыгъэ Шыхъан Купалбэ, ицIы-кIугъом кышхэгъэжыагъэу ыгъэ-ныбджэгъурэ лIым иунэ кьэб-лэгъагъэу. — Илъэсиплым кьехъужыгъ! Сыдэушэу кыс-пэгъокIышт шъуIуа! Ар боу зэлукIэгъу гъэшIэгъон хъушI!»

Ащ фэдэ гупшысэ лIэшумэ ахэтэу иныбджэгъу икIэлэпчэ кыIуухы цагум зыщыфилпы-хьагъ, псынIалэу ар ыльэгъумэ шIоигъоу...

Ыльэгъугъэм лъэшэу ыгъэрэ-загъ: унэр ины, дахэ, гүлэтыплэу чыг тхьэлэ шхуантIэмэ къа-хэщы, цагум тхьачэтхэр, псы-чэтхэр, чэтхэр уц шхуантIэм цэупхъух, кьэхъугъэкIэ шкIэ цыкIухэр щэтIырзэх, натрыф бэгъуагъэр унэ кIыбным кыи-щэлъагъо, чыг хатэри ащ ыбгъукIэ щылъ. Иныбджэгъу зэ-тегъэпсыхьагъэу зэрэщылэр зэкIэ ыльэгъурэмэ кьаушыхьаты.

Мышъвагу кьыдигъокIи сыд фэдэ лотхыгъокIи лIэпкIэ-лъап-кIэу щытыгъ, лотхьаньыи зы-щидзыещыгъэп, икIэсагъ», — ыгу кьэкIыжы Шыхъан.

Цагум хьэхэр замышIэжъэу кызыщэхъахъухэм, унэм бзылф-ыгъэ ныбжыкIэ горэ кыкIыгъ, пчъэлупэм кьемыхъу, хьэхэр ыгъэлэсэхэмэ шIоигъоу зыго-рэхэр арилоштыгъэ.

— Мышъвагу иса? — еупчIыгъ ащ Шыхъан, ау джэуапыр зы-зэхемыхыжым цагум дэхьагъ.

— Мышъвагу иса? — иупчIэ джыри кыкIилотыкIыжыгъ.

— Исэп! — губжыгъэм фэ-дэу кыIуагъ бзылфыгъэм, пчъэлупэм кьемыхъу.

Шыхъан, мыгүлэу, шыр шышIо-лум рипхи, унэм ыльэныкIэ ежъагъ, хьакIэм зэрэпэгъокIы-

ПчъитIу

Новелл

хэрэм фэдэу бзылфыгъэр пчъэлупэм кьехынышъ, кыпэгъо-кIын шIошIызэ, ау ащ зызырим-гъэсысэрэ зельэгъум, ымы-гъэшIэгъон ыльэкIыгъэп. Ауш-тэу зэхъум, Шыхъан кыгъа-зи, замышIэжъэу хьакъурэ хьэ-ми апымылэу, чыгышхо жьа-ум ычIэгъ чIэт пхъэнтIэкIу кIы-хьэм тетIысхьагъ.

Бзылфыгъэр фэмыяхэу пчъэ-лупэм кьехыгъ, хьэхэр луйфыхи хьакIэм кьэклотIагъ.

— Уимафэ шIу, — зыфигъэ-загъ ащ Шыхъан, — тыдэ щыIа Мышъвагу?

— Хэтэ зышIэрэр ар зыдэ-щылэр! — кьетыжы джэуапыр бзылфыгъэм.

— Сыдигъо кьэклотыжытта, бэрэ кьэтыгъа?

— СшIэрэп, кыIуагъэп!

— Унэм ош нэмыкI исыба?

— Исэп.

— ЕмыкIу кыисфэмышI, — еупчIы ащ Шыхъан. — О ухэтэ адэ? Шыхъан уришхьэгъуса?

Бзылфыгъэм зыпари кыIуа-гъэп.

— Ары Iолъ!.. Джы кыизгу-рыIуагъ. Лъэшэу сугуапэ, — гушыр лъегъэкилатэ ащ. — ОшIа, Мышъвагурэ сэрырэ ти-цыкIугъом кышхэгъэжыагъэу тызэныбджэгъу, ау зэрэхъу хабзэу, щылэныгъэм тызэкIэ-ричыгъ. Ежъ мыщ шэпсэу, сэ чыжъэу сышIы, тызызэрэмы-лэгъугъэри илъэсиплым кьэ-хъужыгъ. СиIофмэ ауж ситэу мы лъэныкIом сыкъэкиIуагъэти, зэсымыгъэлэгъоу, ищылэкIэ зэсымыгъашIэу згъэзэжынып-сIуи, мыщ сыкыIухьагъ.

Бзылфыгъэм зыпари кыи-мыIоу кьедэлущыгъэ.

— Непэ сыдэу жьоркIа шъуIу! — кьело Шыхъан. — Джащ нахь сфэмылэкIыжыныу сыпшыгъ, псыфали сэлIэ. ПшIомыхыльэштмэ, псы тIэкIу сэгъашъу.

Бзылфыгъэм зыпари хымы-лүхъэу пцэрыхьапIэм кIуагъэ, псы тас кыхыи кьыритыгъ. Шы-хъан псым ехъумпIагъ, ау псыр фабэу ыкIи мыгохъэу кычIэ-кIыгъ. ХьакIэм, псыр чыгъ лъап-сэм рикIыли, тасыр бысым-гуащэм ритыжыгъ.

— Тхьауегъэпсэу, — рилуагъ ащ. Бзылфыгъэм тасыр пцэ-рыхьапIэм ыхыжыгъ, кызе-гъэзэжыым, зыдэщытыгъэ чы-плэм учужыгъэу щытыгъ.

— Сыолъэу, кьэтыс, — ельэулгъ ащ хьакIэр, зытесыгъэ пхъэнтIэкIум щылыкIуатэзэ, ау бзылфыгъэр кьэтысыгъэп ыкIи лүкIыжыгъэп.

Шыхъан бзылфыгъэр кыгъэ-гушIэмэ шIоигъоу ом изытет, натрыфыр зэрэбэгъуагъэр, нэ-мыкIэхэми зегорэхэр кьарилопIагъ, ау мыдрэм зыпари кыIлошты-гъэп...

— КIо, ащыгъум, сэ зыз-гъэпсэфыгъах, сигъогу сытхьа-жын. ШIоу щылэр зэкIэ Тхьэм кыжъудегъэхъу, — ыIозэ, кьэтэдджыжыгъ.

— Гъогумаф! — кьыриложыгъ бзылфыгъэм, кьэлапчэем нэс кыгъэклотэжыызэ. Кьэлэпчэ кIыб зэхъум Шыхъан кьэуцугъэу кьело:

— Ары! Мышъвагу сызэрэлу-мыкIагъэр лъэшэу сыгу кьео! Ар сэ слэгъу зэрэшIоигъуа-гъэр! Сфеложь... — тIэкIу зэ-пигъэуи, кыпидзэжыгъ, — сисэлам сфехыжъ. Еложь Шы-хъан ар зэригъэлъэгъумэ шIо-игъоу кызырэклотыагъэр, ау унэм зэрэрымгыотагъэр лъэ-шэу зэрэшIоигъоджагъэр. Ащ нэмыкIэу сфеложь ищылэкIэ дэгъоу зэрэзэтыригъэпсыхьа-гъэм, унэгъо хьызмэт лотхэр дэгъу дэдэу зэрэзэрихьэхэрэм паче сызэрэфэгъушIорэр...

Ау, ошIа, сыушъэфын слъэ-кIыштэп, кыисфэгъэгъу, шэн дэй горэ схэлъ сэ, сыгу илхьыр сы-ушъэфын слъэкIырэп... — Бзылф-ыгъэр, кыгурымылоу гуфал-лэу кызырэптырэр зельэгъум, кыпигъэхъожыгъ, — ошIа, сэ сыпхьашI, унэхэр сэшIых... Ма-кIэп сэ унэу сшыгъэр. Арышъ, сфеложь Мышъвагу — унэм хэлъ пчъэхэр хьатэхэп, дэгъоу шы-гъэхэп, унэм диштэхэрэп. Си-ныбджэгъу ащ гу зэрэлымы-тагъэр сэлъэгъу, непи ащ гу зэрэлымытэрэри гъэнэфагъэ, ау... ахэр дэй дэдэх.

— Арэу оIуа? Тэ ащ тыналэ тетызэгъахэп, — кыIуагъ бзылфыгъэм, апэрэу щхыпэ макIэр ыIупшIэмэ кьагъагъэу.

— Ар кыизгурыIуагъ. Нэ-мыкIэхэм ар нахь къалэгъоу мэхъу. Тыгъэм уелпы зыхъукIэ зыпари плъэгъурэп ныIа! КIо, кыисфэгъэгъу. ГушIэлэжыым кызырэшIорэм фэд: «ХьакIэ дэим шыкIагъэу уIлэмэ анэмыкI ыльэгъурэп». КIо, хьаркIэ! — джахэр кыIуи Шыхъан кыIу-кIыжыгъ.

Пчыхъэ класэ хъугъэу Мышъ-вагу кызырэклотыагъэр шъузым кьыриложыгъэти, лъэшэу ыгу кьеуагъ зэрымисыгъэр.

— Сыдэу дэу хъугъэ ар зэрэдэбгъэкIыжыгъэр емы-гъэблагъэу! — кыIуагъ ащ. — Сыда кыпфилотагъэхэр? Тыдэ щыIа, сыда ышIэрэр? ПшIош мэхъуа, илъэсиплым кьехъугъ тызызэрэмылэгъугъэр!

— ШъузэрэзэлуымыкIагъэр ащи лъэшэу ыгу кьеуагъ. ОшIа, ащ пхьашIэу лотхэр ешIэ, — кыIуа-тэщыгъэ шъузым, — осложы-нэу кыисыIуагъ...

— Сыда? Сыда кыиуIуагъэр? — гүлэзэ кьеупчIыгъ лIыр.

— Ащ осложыныу кыисыIуагъ тиунапчэхэр зэрэдэйхэр, джа-ушIтэу кыIуагъ. Пчъэмэ бэрэ бэрэ яплыгъ, етIанэ кыIуагъ: «Мышъвагу сфеложь дэгъоу зэрэщылэр, иунагъо дэгъоу зэрэзэтыригъэпсыхьагъэр зэрэси-гуапэр, ащ паче сызэрэфэгъу-шIорэр... Ау зы шыкIагъэ иI — иунапчэхэр хьатэхэп. Сыд фэдэ лъэныкIокIи унэм диш-тэхэрэп, кьекIухэрэп. Мыщ фэдэ унэм нэмыкIыпчэхэр ищыкIа-гъэх». ДжаушIтэу кыIуагъ.

Мышъвагу ишыпкъэу унэ ихьапIэ пчэр кызырэпIпы-хьагъ, ау зи шыкIагъэ горэ хилэгъуагъэп.

Ар зыхъугъэм ыуж илъэс тешагъ. Щылэныгъэм зэрэщыхъу хабзэу, Шыхъан лотхэм ауж итэу джыри мы чыIплэхэм алъэ-ныкIо кьэклонэу хъугъэти, иныб-джэгъу зэригъэлъэгъумэ шIо-игъоу ыдэжъ кыIухьагъ, ау джыри бысымыр имысэу кыи-тефагъ.

— Эй, Мышъвагу! Унэм уиса? — кьэлапчэем кьекIуалIэзэ, маджэ Шыхъан.

Бзылфыгъэ ныбжыкIэ горэ

фэлэжъагъ

урыс, грузин, осетин, болгар, абхазыбзэхэм арагъэкълугъэх. Иусэ гушылэхэр композиторхэм орэдышъом ралъхьагъэх. Аскэр — зэльашлэрэ шлэныгъэлэжъ ин, литературовед.

Хьэдэгъалэм иусэхэм тхаклоу Николай Велентуриным ыкли Егор Исаевым осэшлу кыфа-шыгъ, иусэ сатырхэм адыгэ лъэпкыыр нэм кыклагъэуцоу, уагъашлэу, лъэпкым лъытэныгъэ зэрэфыуагъашлэрэ клагъэтхыгъ. Аскэр итворчествэ дэхагъэу адыгэхэм ахэлъыр кыхышъы. Аскэр игогу кыхыагъэ, 1957-рэ илээс Адыгэ кьэралыгъо клэ-лэегъэджэ институтыр, 1960-м аспирантурэ кыуыхыгъэх, Грузиэм и Академие кандидат ыкли доктор диссертациехэр кышчы-ушыхъатыгъэх. Ащ нэужым илээс 60-м научнэ лэфхэм язэшохын мыпшыжьыу Хьэдэгъалэр апылгыгъ. Шъхэлэхъо Абу ыкли Адыл-Абдулсалам Лашэм мырзу кьатхыгъагъ: «Аскэр ду-наим дышъэ лъытхыбл кыклагъэхьагъ. Нартхэм яхьыллэгъэ шлэныгъэ шьофым хигъэхьагъ, зыригъэушъомбгъу». Араб эн-циклопедиешхом хэбгъэуцонхэр «Нартхэм» япэсыгъэу А. Ла-шэм (Дамаск дэт университе-тым ипрофессор) игъо шып-кьэу ылъэгъу. Хьэдэгъалэм «Нартхэм» ады-гэ купкл лъапсэ зэралэр апэ-

рзу кыушыхъатыгъ ыкли илоф-шлэгъэ тхыгъэ-хэутыгъэхэмклэ ишлэш Кавказым щыпхыри-гъэклыгъ. 1974-рэ илээс адыгэ эпосэу «Нартхэр» бзитлуклэ (урысыбзэклэ ыкли адыгабзэклэ) З. Кьэрдангушъэмрэ ыкли А. Алиевамрэ игъусэхъу хэуты-ным фагъэхъазыри, Москва кышчыдагъэклыгъ. 1865-рэ илээ-сым кавказоведэу П. Услар нарт тхыдэхэм осэшхо ариты-гъагъ. Ар Хьэдэгъалэм илофшлэ-гъэ инхэмклэ илээсишъэ тешлэ-гъэу кыгъэшъыпкьагъ.

Аскэр 1960 — 1970-рэ илээс-хэм зэхещэх кьэзыгъоисхтхэр, адыгэ чылэхэр, адыгэхэр зы-дэс кьалэхэр кьаклэхъэ, нау-кэм хагъахъо. Цэй Ибрахьимэ, Сихъу Сэфэрбий, Клерэщэ Тембот, Хьаткьо Ахьмэд, Лэш-хьэмэфэ Даутэ, Лъэустан Юсыф атхыгъэхэр зэрегъэлуужьых, иклэсэ лэфыр ыгу икырэп, лъэ-ныкьуабэклэ зэхефы, егъэунафы.

Адыгэхэм ятхыдэ зэраласэм, зэралэпэм ищыс цлэу Нарт бэмэ афаусы зэрэхъуэрэр, ежэ Аскэр ыкьом ыкьо цыклуи Нарт феусы. Ащ нэмыклэу Саусы-рыкьори адыгэ быракьым ты-рагъэуцо. Тиadyгэ шьолъыр кыхыогъэ пшъэшъэжъые цы-клухэм Сэтэнай, Адыиф, Мэ-лэичэт, Мелчэ афаусыхэ хьугъэ. Хьэдэгъалэ Аскэр эпосэу «Нартхэмклэ» саугъэт зыфи-

гъэуцужьыгъ. Ащ мырзуштэу ылогъагъ: «Зэклэ сыгу, спсэ нартхэм ахэлъ». Аскэр зэклэ ышлагъэр, ытхыгъэр янэ фи-гъэ-шьошагъ. Алэрэ усэу ытхыгъа-гъэр янэ фэгъэхьыгъагъ. «Оры, синан, сыгу имыкырэп, оры дунаим сыкытезгъэхьагъэр, зэклэ сыгу кыпфилъыр о осэ-луатэ, тьдэ сыщылэми, о сыгу уимык!».

Хьэдэгъалэ Аскэр илофшлэгъ-хэм, ипроизведениехэм кьэра-лыгъом осэшхо кьафишлыгъ, щытхьуцлэ инхэр кырапэсыгъ. «РСФСР-м культурэмклэ изас-луженнэ лэфыш!»», «Адыгэ Рес-публикэм наукэмклэ изаслуженнэ лэфышлэшху», Адыгеим итхакло-хэм я Союз хэт, Европэм икав-казоведхэм ащыш, академик, Щынджые, Псышлуапэ (Тлопсэ район), Хьатикьуае Аскэр яцлф гъэшлуагъ. Икьуаджэ изы урам лъэпкь тхаклоу, шлэныгъэлэжъы-шхоу Аскэр ыцлэ ехы.

Мыгъэ Хьэдэгъалэ Аскэр Мыхьамодэ ыкьор кызыхьугъэр илээс 91-рэ хьугъэ, шу лэжы-гъэ ин зил, илээпкь хьалэлэу фэлэжъагъ.

ЕМТИЛЪ Разыет.

Тарихъ шлэныгъэхэмклэ кан-дидат, АкъУ-м идоцент, гу-манитар ушэтынхэмклэ Ады-гэ республикэ институтэу Т. Клерэщэм ыцлэ зыхьы-рэм инаучнэ лэфыш.

МЫХЪУРЭ ЩЫЦП

Бгъагъэм кычлэщи, хьаклэщым ащагъ

Поселкэу Гавердовскэм дэт бгъагъэу псыкычлэщ насос зэрытым щыпсэуштыгъэ бзыл-фыгъэр кычлэагъэклыгъ. Ежэ-ежырэу кьафичлэмыкы зэхъум, приставхэр лэфым фежъагъэх.

Бзылфыгъэр водокачкэм зыщыпсэурэр илээс 20-м кье-хъугъ. Ежыр кьалэм щыцп, ау Адыгеим щыпсэунэу кы-зэклом, хэлплитл кыщэфыгъагъ, зым унэ тыришыхъан ыгу хэ-лыгъ. Нэмык псэулэ зэрымилэм фэшл, унэр ешыфэклэ исынэу, насосыр зэрыт кьэшыхъагъэм ар лэфышлэ зыштагъэу, былым лъэпкь дэгъухэр зыхъухэр пред-приятием ипашэ чигъэхъагъ. Нэужым хэлплитлур ыщэжы, бзылфыгъэр водокачкэр зэрыт унэм кычлэнагъ.

Уахътэр зыщызэоклыгъэм те-фи, предприятиеу лэф зыфи-шлэщтыгъэр зэбгырызыжыгъ (банкрот), ичлыгъухэри ыщэжы-гъэх. Фитыныгъэ имылэу зычлэс «псэулэр» кыунакынынэу бы-сымыклэм кызырелом, бзыл-фыгъэр кьезэгъыгъэп. Водо-качкэм зыми емыупчыжъэу кыпишыхъагъэ унитлур кыб-гынэнэу фэягъэп. Фэтэр кы-фищэфыныш, ыгъэкошынэу кызыреломы, ыдагъэп.

Лэфыр хьыкумым нэсыгъ, унашъоу ашыгъэм тетэу бзыл-фыгъэр имыунэе чыгум во-докачкэм кышчыпишыхъагъэ унитлур хабзэклэ зэралэклэ фаер итыгъ. Приставхэм бзыл-фыгъэм плэлэ гъэнэфагъэ фа-гъэуцуи, зэрысыр кыунакынынэу ралуи, ежагъэх. Нэужыми хьы-кумым илаплэхэмрэ нэмык псэ-уалэхэмрэ кьафырымыхъу ятло-нэрэу тхьаусыхэ тхылъ фит-хыгъ. Ятлонэрэ унашъоу ашы-гъэми илээс 20-м кыкклоцл фи-тыныгъэ имылэу ар водокач-кэм зэрэщыпсэуэгъэр ыкли изын-рамытыгъэу унэхэр ащ кыизэ-рэпишыхъагъэр зэрэмытэрэзыр итхэагъ.

Приставхэм бзылфыгъэр хьаклэщым ащи рагъэтлысхьа-гъэу исыгу.

Тхьапшырэ ар хьаклэщым рагъэсышты? Хэта ахъшэ фэ-зытыштыр? Кычлэклэмэ, тьда зыдэклоштыр? Хэта лэпылэгъу кыфэхъуштыр? Бзылфыгъэр гъогум кытенэшта?

Мыщ дэжым «Ухэнын нахы лъэхъомбычл» зэралорэр угу кьэ-кы. Фэтэр кыфашэфынэу кы-зыралом зымыдагъэм кышчы-шыгъэр зилажъэр ежыр ары. (Тикорр).

унэм кыхъушъутыгъ. Ар апэ-рэ бзылфыгъэм зэрэфэмыдэр, зэрэнэмыклым Шыхъан гу лъи-тагъ. Бзылфыгъэр пчээлупм кьечъэх, хьаклэм кыпэгъоклыгъ. — Кьэблагъ! — ылоштыгъэ ащ, кьэлапчъэр, гулээ, кы-луихыгъэу хьаклэр ригъэблагъээ. — Мышъвагу иса? — еулчы ащ хьаклэр, лэгум дахъээ. — Исыгон, ау бэрэ кьэмы-тэу кьэкложьыт! — джэуап кьэтыжы бзылфыгъэм. — Еблагъ, еблагъ унэм. Апэрэм фэдэу фэбагъэ, Шы-хъан лъэшэу псы ешъомэ шло-игъуагъ.

— Хьау, тхьауегъэпсэу, — ело ащ, чыгъ жьаум фиуэнкыгъэу. — Ар хьуна! — ело бзылфы-гъэм ыгу хэклэу. — Еблагъ шьыу унэм! Тхьэмклэ шыкур, зыщыбгъэпсэфын лъэкын уни-тил. Ау кло ащ уфэмыемэ, чыгъ жьаум щетлысэх, ау пшлэш гъэ-хъу, унэми ащ нахъ щыдэп. Лъэшэу ыгу зэрэхэклэрэр бзылфыгъэм ымакъэ кыизэ-рэхэщырэр зельэгъум, Шыхъан чэфэу лушхыпчыкыгъ. — Ауштэу оломэ, себлэгъэн! — ылуагъ ащ.

Шьыпкьэу площтмэ, унэм ыклоцл чьылэтагъ, голу, дахэу зэлыхыгъэ, гулэтыплэу щытыгъ. Унэм зызыщеплыхъэм, дэп-кым пылэгъэ сурэтэу клэлэ-еджэкло шьуашэхэр зыщыгъы-хэ клэлитлур ылъэгъугъ: ахэр Мышъвагурэ Шыхъанрэ арыгъэ.

— Бэшлагъэ Мышъвагу зысы-мылэгъугъэр! — ыгу зэрэхэклэ-рэр кыхышъэу кьело Шыхъан. — Сыхъум тыщеджэщтыгъэ мы картыр зызытырэгъэхым. Лъэ-шэу сылуклэ сшлоигъуагъ, ау мары джыри синасып кыхы-гъэ! Кысфэгъэгъу, сызэрэу-пчлэрэмклэ, — зыфегъазэ бзыл-фыгъэм: — О ухэта? Мышъ-вагу уришыхъау?

— Хьау, — джэуап кьэты-жы, ау ащ ехъоу зыпари кылуа-гъэп.

— Мышъвагу ишъхъэгъусэ тьдэ щыла адэ? — кьэулчлэ Шыхъан. — Икыгъэ илээсым кысфэгъоклыгъагъэр ары зыфас-лорэр?

Бзылфыгъэм джыри зыпа-ри кылуагъэп.

— Кысфэгъэгъу, — кылуагъ Шыхъан кыгурылуагъэу. — Сэ чыжъэу сыщылэба, зыпари зэ-хэсхыгъэп. Синыбджэгъу ищылэ-ныгъэклэ зэхьокыныгъэхэр фэ-хъугъэха?

Мыщ дэжым бзылфыгъэр кьэщхыпчыгъ.

— О ащ уришъхъэгъусэклэ сенэгъу, тэрэзба? — занклэу еулчыгъ. Зэрэхэмыукьорэр кыыригъашлэу, бзылфыгъэм ышъхъэ риуфэхыгъ.

— Сышъуфэгъушло, — кьэгъу-шлуагъ Шыхъан. — Мышъвагу цыф шлагъу!

Ащ ыужым бзылфыгъэр, гулээ, унэм икыгъ, ар пщэры-хьаплэм зэрэклорэр ылъэгъугъ. «Мыр адрэ шъузым сыдэу фэмыдаха», — егупшысэщтыгъэ Шыхъан, унэм икыгъэ. Бэрэ пэмылэу бзылфыгъэм кыгъэ-зэжыгъэти, псы кыфыхынэу елэулгъ.

— Джыдэд! — псынклэу унэм ихъажы, лэнэ цыклар кыри-хыгъ, етланэ санэ плыжырэ стаканрэ кыхыыхы кытыригъэ-уцагъэх. — Ешъу, — гур ыщэ-фэу, шьабэу кылуагъ ащ. — Сэ мары джыдэдэм псы чьылэ кьэсхышты.

Псынклэу пщэрыхьаплэм клуагъэ, кьошын лу псыгъоу псыр зэрызыгъэр кырихыгъ, ау ар риклути, псынэклэчым ылъэныкьоклэ чьагъэ.

Санэ чьылэм Шыхъан кы-гъэуцылэтагъ, ипсыфалли щы-

гъэгъупшагъ. Псы чьылэр зэ-рыт кьошынри ыпашъхъэ кы-ригъэуцагъ.

— Санэм ешъогу, зымыгъэ-зэщ. Бэрэ пэмытэу бысымы-ри кьэкложьыт, — кылуи бзылфыгъэр пщэрыхьаплэм чьагъэ.

«Джар шъузы хъушт!» — егупшысэ Шыхъан. Бэрэ кьэ-мытыгъэу бысымгуащэм кы-гъээжы ланэм шхынхэр кы-тыригъэуцохэу фежъагъ.

— Непэ пщэрыхъаным бэрэ сыпылгыгъ, бащэрэ укьезгъэ-жэгъэн фэе, — зыухыжыызэ кьело, — кысфэгъэгъу.

— Хьаулыеу огумэклы, — джэуап кьэтыжы Шыхъан, — пшлэш гъэхъу, мэлакли сылэ-жырэп. Етлани сэ сшъхъэ изакъо пэе ланэр кьэмышымы хьуныгы. Мышъвагу тежэмэ на-хышлуаба!

— Ар кьэкложьымэ дэгъу дэд, ау сыд пэе ащ уежэна? Хэта зышлэрэр, ащ псынклэу кыымгъээзэжынкы хъун. О чыжъэу укыкыгъ, ушхэ пшло-игъонкы мэхъу.

Шьыпкьэр площтмэ, Шыхъан лъэшэу шхэ шлоигъуагъ, етлани шхынхэр дэгъоу ыкли лэшлоу кышыхыгъэхэти, игуапэу щэд-жэгъуашхэ ышлыгъ.

Тыгъэр мэкклэ-маклэу етысэ-хыштыгъэ, ау Мышъвагу кьэ-кложьыттыгъэп. Шыхъан ежъэ-жынынэу зыгъэхъазырыжыгъ. Бысымгуащэм сыд зелоки едэ-лугъэп.

— Лъэшэу сыгу кьео си-ныбджэгъу джыри сызэрэлу-мыклагъэр, ау сыд сшлэна? Непэ сэ лэфыбэ сил, етлани сигъу-сэхэр гъогу зэхэклэплэм, Та-мыш дэжъ, кышчысэжъ.

— Мышъвагу ыгу кысэб-гъэшт, — кьелэлуштыгъэ бы-

сымгуащэр. — Етлани узэрэ-кложьырэр ащ ыгу хэклышт.

— Сигуапэу сыкьанэщтыгъэ, ау амал илэп, хъуштэп, кыс-сэжэх. Хьярклэ.

Бзылфыгъэр кьэлапчъэм нэс кыдэклогъагъ.

— Сыда есложьыштыр адэ?

— Мышъвагу сфеложь, — мыгулахэу, кьело Шыхъан, — зэригъэлэгъумэ шлоигъоу кьэ-клогъагъ иклэлэгъу-ныбджэгъоу Шыхъан. Сфеложь, ищылэклэу слъэгъугъэм сызэригъэрэзагъэр, дэгъоу зэрэщылэм, чыгъ хэтэ шлагъуи, унэ дэгъуи зэрилэм пэе сыфэгъушло, иунэ хэлъ пчъэ-хэри лъэшэу сыгу зэрэрихы-гъэхэри сфеложь. Джэуштэу сфеложь, сыолъэу. Лъэшэу ахэр иунэ кьэклух, кьагъэшъуашло. Сэ, ошлэ, сыпхъашл, унэхэр сш-шых... Унаби сшыгъэ... Арышъ, зышчымыгъэгъуш, сыолъэу: пчъэ дэгъу дэдэх!

— Умыгумэкл, есложьышт, — гушылэ кьеты, гумэклэу унап-чъэмэ афызеплэклызэ.

Шыхъан, лушхыпчыкыызэ, лу-кыжыгъ.

Пчыхъэ хъугъэу Мышъвагу кьэкложьыгъ. Ащ лъэшэу ыгу кьеуагъ, джыри имысэу ныб-джэгъур кыизэрэтефагъэр.

— Ухигъэлыхъухъанэу цыф шлагъу ар, — кьелуатэ ащ. — Сыдигъокли гупцланэу, зафэу, кысфэшъыпкьэу щытыгъ. Ар сыд фэдэу лушэу щыта етлани!

— Лушы, плуагы? — кыкклэ-упчлэжы шъузыр, нэмык лъэ-ныкьоклэ плээзэ, хэгупшысы-хьагъэу.

— Фэдэр гъотыгъуаеу лушы! Ащ кылорэм ухигъэгупшысы-хъэу гушылэщтыгъэ, тэри ащ тыфигъасэщтыгъ.

— Ау ар сэ... сыолъэу, кысфэгъэгъу, угу хэзгъэклэну сыфаеп, ау ошлэ, ащ игушылэхэр

гъэшлэгъонэу зыгорэуштэу кыс-щыхъугъэх...

— Сыд фэдэхэу? — щтагъэу кьэулчлагъ Мышъвагу. — Сыда ауштэу зыкланорэр?

— Ошлэ, ащ тиунапчъэмэ афэгъэхыгъэу зыгорэхэр кылуа-гъэх... «Сфеложь, — ылуагъ Мышъвагу, — зэклэмэ анахъу иунапчъэхэр сыгу зэрэрихыгъэ-хэр. Пчъэ гъэшлэгъоных, — ылуагъ, — хьалэмэтых, дэгъу дэдэх».

— Пчъэхэри? — кыкклэупчлэ-жыгъэ лпыр.

— Ары, — пчъэхэр ылуагъ, — джауштэу осложынынэу кысэ-лэлугъ.

— Тэрээу кьало, — кьэгумэ-кыгъ Мышъвагу. — Сыдэуштэу кылуагъа? Ыгу рехыхъу ара, хьауми ремыхыыха?

— Хьау шьыу, ло хэмылэу ыгу рыхыыхъу кылуагъ. Ахэр зэклэ анахъ дэгъух. Ошлэ, ар пхъашлэ, унэхэр ешых...

— Зэрэхъурэмклэ, мы пчъэ-хэр ыгу рыхыгъэх. Икыгъэ илээсым зэклэмэ анахъ дэй-хэу сиунэ рилэгъуагъэхэр мы пчъэхэр арэу кысыригъэлэжы-гъагъ! — Мышъвагу гушлом хэ-тэу клочлэшхоу лаби ишъхъэгъусэ кылытыгъ. — Джары ар зэ-рэщытыгъэр сыдигъуи — зы-пари блимыгъэклэу, зэклэми гу алъызытэрэ синыбджэгъу хьа-лэлэу Шыхъан. Члэгычлэлыбзэ-клэ кылыонышъ, тэ тшъхъэ зэк-ло-кыным нэсэу тегупшысэ кы-кларэр кыдгъурымылоу. Илээс псаум сегупшысагъ игушылэмэ кьарыкырэ кызыгурымылоу. Джы ар сэ кызыгурылуагъ! Оры адэ?

— Сэри ары, — кылуагъ бзылфыгъэ ныбжыкклэм ыкли илэ лаплэ фабэр рищэклыгъ.

**Урысыбзэклэ тхыгъэр
ззэйдзэклыгъэр
Хьаудэкъо Шыхъамыз.**

Хэутыным
узшыкIэтхэнэу шыт
уахьтэр
Сыхьатыр 18.00
ЗышыкIэтхэгьэхэ
уахьтэр
Сыхьатыр 18.00